

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В РОМАНАХ

Тимур і Олена ЛИТОВЧЕНКИ

Пустощівит

 FOLIO

Олена Литовченко
Тимур Литовченко
Пустоцвіт
Серія «Історія України в романах»

Текст предоставлен правообладателем
http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=6444274
Пустоцвіт: Фоліо; Харків; 2012
ISBN 978-966-03-5946-8

Аннотація

Влітку 1744 року імператриця Єлизавета Петрівна милостиво розглянула й затвердила петицію про поновлення гетьманства на українських теренах. Булава дісталася хлопцеві з неможливої родини, який зробив фантастичну кар'єру – Кирилу Розумовському, рідному братові морганатичного чоловіка імператриці. Життя закружляло у скаженому калейдоскопі... А що ж одержала Україна?! Невиправдані очікування, бездарне керівництво, бездіяльність у вирішальні години... Фінал був закономірним: остаточна втрата державності.

Содержание

Передмова	4
Глава 1	12
Глава 2	33
Глава 3	56
Глава 4	79
Глава 5	108
Глава 6	120
Конец ознакомительного фрагмента.	142

Тимур і Олена Литовченки

Пустоцвіт

Передмова

Німецькі землі, 1744рік

Гульба тривала вже три тижні поспіль. Чергова корчма гуляла не гірше бджолиного вулика, столи ломилися від вина й наїдків.

Кирилко давно згубив лік не тільки шинкам, у яких гучна компанія гуляла в ці радісні дні, але й новим знайомим і старим приятелям, що приймали участь у гульбі. Скільки людей, які вимовляють заздоровниці й славослів'я на його честь, у відносно нещодавньому минулому нікому невідомого босоногого пастушка!.. Зате тепер усі ці Волконські, Трубецькі, Нарішкіни, Салтикові, Чернишови, Сташевські, Успенські, Шейніни, Репніни, Лопухіни, Демидови репетують що є сили:

– Здоров'я пана графа!

– Многая літа йому!!

– Віват, віват!!!

Справді, хто б міг припустити, що син голодранця-козака одержить графський титул і дворянський герб?! Ще вчора – Іван Обідовський, а вже сьогодні – його сіятельність граф

Кирило Розумовський, рід і герб якого походять від шляхетного гетьманського роду Романа Ружинського!.. Диво яке, ах, яке ж диво: колишній пастушок, а нині юний студіозус живе в Німеччині, слухає лекції в найкращих університетах Берліна, Геттінгена, Страсбурга, а скільки ще має відвідати!.. Францію з Італією вздовж і вшир вивчити й скорити!..

Для нього тепер усе легко. Його старший братик Олексій тепер цей... як його?! Морганічний?.. Морганатичний?.. А-а-а, та годі гарні слівця вигадувати: Олесько тепер став офіційним полюбовником самої государині – он як!!! І тепер усі ці шляхетні добродії у братів Розумовських он де!..

Тож за такий успіх неодмінно варто випити!!!

– Агов, корчмарю, вина мені... А-а-а, чого там?! Усім вина!.. За мій рахунок – за рахунок графа Кирила Розумовського!!! Ти чуєш, корчмарю, продажна твоя душа?! За міііі!!! За мій рахууунооок!!! За міііі – за грааафааа Кииирииилаааа Рооооууууоооооооооо!!!

Дзенькнули золоті червінці й срібні рублі із зображенням Анни Іоанівни – колишньої правительки, яким у нього відтепер не буде ліку. Мармизи присутніх розквітли широкими сяючими посмішками, галас відновився з новою силою.

Добре, добре – смійтеся! Смійтеся, чорт вас усіх забирай з вашими сміхотливими тельбухами!!! А от тільки нову монету ще накарбують – із профілем нової імператриці!.. До того все йде. А там...

А там вже!.. От у тім-то й річ: поруч із государинею тепер

– його рідний братик!.. От у чому річ!..

Тому смійтеся, добродії, смійтеся на здоров'я!!!

Все-таки шкода, що Теплова з ними немає... На третій день сказаної гульби мовив коротко: «Ну все, пора й за справи братися», – і зник.

Що за дурня?!

Які ще справи?!

Подумаєш – справи!.. Великий пшик.

От, приміром, мови він опанував?! Аякже: наприклад, німецьку... Як це там звучить, а?! Натюрліх... або нах тюрліх?! їх бін... А може, їхт бін?.. Ні, краще вже французькою: компрене ву... ля фам, но де льом... А-а-а, яка, по суті, різниця?! Одне зрозуміло: без знання німецької він не зміг би слухати університетські лекції. А він слухає?! Ще як!!! Отже – знає!.. А без французької!.. О-о-о, без французької....

Ххха!.. А танцювати й фехтувати навчений?! Авжеж!!! Який же це, даруйте, граф з нього виходить, якщо без танців та фехтування?! Як же інакше на балах або, скажімо, на дуелях поводитися, що робити накажете, якщо танці та двобої не опанувати?! Так, він – кращий!!! І не дарма через нових своїх знайомих до самої мадемуазель Фіфі в її модний салон потрапив!!! Ах, мадемуазель Фіфі – це... Це щось!.. Зате як запалює, як кров у жилах після цього грає!.. Вона – вища будь-яких похвал, от що вона таке, ця сама мадемуазель!!! Тим паче, за просто так до неї не потрапиш, тільки по знайомству, та й то дуже, ду-у-уже гарному знайомству!..

Гетьман Кирило Григорович Розумовський.

А етикет вивчати на настійну вимогу того ж Теплового?.. Дурниця!!! Та без усякого дурнуватого етикету він – граф!!! Он навіть із самим Фрідріхом зустрічався і прикрашену діамантами табакерку від нього в подарунок одержав – он як його цінують. Кому б на їхньому рідному хуторі сказати – не повірять...

– У горлі деренчить, настав час випити, – Кирилко підняв свій кубок.

– Вип'ємо, графе! Вип'ємо!!! Віват!.. – пролунало звідусіль.

– Корчмарю, ще вина!!! І чарок нових...

– Чарок більше немає: усі до останньої перебили.

– Дурницю верзеш, корчмарю, шельма ти крива!..

– Присягаюся, чим хочете – немає чарок!..

– Дурниця!!! – гаркнув раптом хтось. – Не можна через чарки якісь наші милі посиденьки переривати!..

– Зрозуміло, що не можна... але пити як станемо?!

– А просто з горлечок!

– О-о-о, як цікаво!.. За це варто випити.

– Причому негайно.

– Вип'ємо за здоров'я графа!

– Віват!!! Віват!!!

Ріки вина полилися в горлянки й почасти повз них. Хто допивав до дна, зумівши утриматись на ногах – щосили жбурляв спорожнену пляшку прямо на підлогу. У корчмі

стояв різноголосий передзвін битого посуду.

І раптом Кирилко відчув: щось не так!.. Щось тисне на груди, не дає глибоко зітхнути... Все начебто на місці: і він сам, і шинок, і столи, й закуски, і нові знайомі, і безвідмовні гарненькі дівичі... і навіть...

Але все-таки!.. Все-таки!.. Щось не так... щось душить його... Яке дивне почуття...

Ні-ні, на двір, на свіже повітря... Корчма пішла обертом...

Спіткнувшись по дорозі кілька разів, він вийшов... точніше, виповз на свіже повітря. Новоспечені друзі навіть не помітили зникнення винуватця свята у самий його розпал.

Кирилко вдихнув нічне прохолодне повітря повними грудьми. Начебто полегшало...

Чого ж йому все-таки не вистачає, а?..

Якщо гарненько (попри хміль у голові) подумати – немає вже колишньої ПРИСТРАСТІ, усередині одне суцільне СПУСТОШЕННЯ... РОЗЧАРУВАННЯ від швидких перемог...

Ні, не так навіть: від СКОРОСТИГЛИХ перемог – он як!..

Теплов зник на третій день гульби. Можливо, він має рацію. Так, наставник дійсно правий! Наскільки ж він завинив перед Тепловим...

Сльози закапали з очей Кирилка. Ті самі сльози, потоки яких обмивають душу й виносять із неї все непотрібне, зайве, чорне...

Солоні краплі текли по юному прекрасному обличчю новоявленого графа. Текли, як чистий гірський водоспад під чужим зоряним небом.

Чомусь Кирилко раптом пригадав український хутір, кри-ту соломою стару хату, сусідську дівчинку Ясочку, таку рідну й юну. А її посмішка – мила, ніжна, славна... У порівнянні з нею посмішка самої мадемуазель Фіфі здавалася легковажною гримасою фривольної красуні...

То може, це свято – й не свято зовсім, а ця хвалена дівка – ніщо?!

Він глибоко зітхнув і відчув прекрасний, до болю знайомий, рідний квітковий аромат... Що ж воно таке?! На мить здалося, начебто в повітрі розлився Аромат Душі... Скільки пахощів він вдихав відтоді?.. Вже й не пригадати... Але цей... цей!..

До того ж, забути таке просто несила.

Пошукавши очима джерело аромату, Кирилко помітив самотню яблуньку. Молоденька яблунька-наречена з вітами, густо всіяними великими біло-рожевими квіточками – зовсім як яблунька в його рідній сторінці... під якою він так любив лежати у дитинстві...

Прикривши повіки, Кирилко уявив, що опинився в саду на рідному хуторі – тільки вже щасливий, заможний, красивий. Легка приємна прохолода овівала обличчя, все навколо цвіло, а зелена трава була всипана ніжно-рожевими пелюстками...

Кирилко жадібно, на повні груди вдихнув аромат щастя.

...Цікаво, скільки яблук дозріє на цих вітах до осені?

А скільки славних справ тепер можна здійснити в рідній вітчизні – з його теперішнім становищем і графським титулом?!

І зненацька Кирилку схотілося зробити щось гарне... Ні – дивовижне... Ні – просто надзвичайне для своєї батьківщини. От, здається, усе б на світі взяв та й віддав їй – рідній Україні...

Глава 1

Дарунок долі

Олександрo-Невсѣкий монастир поблизу Санкт-Петербурга, грудень 1714 року

Морозною зимовою ніччю, що у широтах нової столиці Російської імперії не надто відрізнялася від мутно-сірих днів, послушник Никодим був розбуджений тривалим і наполегливим стукотом вправленого в дерев'яні ворота залізного кільця. Прихопивши свічу й кутаючись від пронизливого вітру у величезний овечий кожух, він поспішив на шум.

– Хто? Хто тут? – запитав боязко, наблизившись до невеликої хвіртки збоку від воріт. Ніхто не відповів. Постоявши трохи, Никодим подумав, що йому це наснилося, і вирішив іти геть. Як раптом по той бік монастирської стіни хтось завозився... На щастя, Никодим не встиг відійти далеко, тому швидко притулювся вухом до дощатої хвіртки.

– Агов, хто там?! Відгукнися!..

Спочатку звідти долинуло дивне сипіння, потім тихий тужливий звук, схожий на стогін, і нарешті щось глухо впало в сніг. Ці звуки остаточно спантеличили боязкого від природи послушника. З криком: «Допоможіть, рятуйте!!! На допомогу, братія!!!» – він побіг углиб монастирського двору.

На несамовиті крики послушника раніше від інших ви-

бігла куховарка Гафія. До обителі вона потрапила разом з чоловіком-пічником – одним зі сторонніх працівників, що розбирали дерев'яні будови і зводили натомість нові кам'яні. Минулого літа під час сильної пожежі пічник першим кинувся рятувати монастирське майно, при цьому сильно обгорів, кілька місяців мучився й нарешті, не дотягнувши до Покрови, віддав Богові душу. Зрозуміло, за всіма правилами Гафію мали негайно видалити з місця добровільного усамітнення чоловіків, однак на згадку про заслуги покійного пічника отець-настоятель не зважився вигнати вдову світ за очі.

Бездітна куховарка мала років сорок й вирізнялася природною красою. Сіроока, огрядна, рум'яна, вона виглядала молодше свого віку. Втім, у монастирі Гафія зажила слави особи сором'язливої й богобоязкої. Практично з ранку до ночі порпалась то на кухні, то на господарському дворі й на очі нікому не потрапляла.

Поступово роботяща жінка зріднилася з обителлю: готувала їжу, обпирала, обшивала, вивільняючи братії якнайбільше часу для молитов і богоугодних справ. Окрім того, тримала на господарському дворі з десятків курей і загальну улюбленицю – козу Машку.

Архімандрит Феодосій обожнював випити зранку глечик парного козячого молочка, тож навіть відчував до Гафії щось на кшталт симпатії. Втім, у цьому він не зізнався б нікому, навіть собі самому: нездорові думки могли обернутися брудними плітками, а втратити насиджене місце настоятеля

Олександрівського монастиря (до речі, що мав усі перспективи в недалекому майбутньому вдостойтися високого статусу лаври) через чийсь необґрунтовані здогади аж ніяк не хотілося...

Отже, першою на крики Никодима вибігла саме куховарка.

– Що таке, що трапилось? – забурмотіла вона заклопотано. Послушник залепетав щось нескладне, при цьому час від часу жалібно скрикуючи. Гафія нічогісінько не зрозуміла, вона лише бачила, що хлопець не тямить себе від переляку. Тому, щоб заспокоїти його, додала вже тихіше:

– Тільки не кричи, дороженький. Не кричи, бо ще отець Феодор...

І як у воду дивилася! Бо одразу ж після сказаного біля входу в новий (кам'яний) житловий корпус з'явилася поведмежому величезна, кремезна постать «грози монастиря».

Отець Феодор, що за відсутності архімандрита займав статус старшого, куховарці явно симпатизував, тому що для полегшення кухонної праці навіть виписував зі столиці всілякі дивовижні речі й екзотичні рослини на кшталт заморського дива – картоплі. За щиросерді турботи жінка нерідко балувала дбайливця дивовижними пиріжками з капустою й іншими кулінарними шедеврами.

Але загалом вдача в отця Феодора (як у колишнього воєнка) була крутенюкою. А як особистість – то була суцільна загадка. В Олександрівський монастир його призначив

особисто імператор Петро Олексійович у якості «дохтура», оскільки мріяв створити при обителі притулок зі шпиталем для інвалідів Північної війни й душевнохворих. Тому минулого літа сюди й надіслали не тільки теслярів, мулярів й інших майстрів, але також монаха-лікаря.

Отець Феодор знав кілька мов, збирав різні цілющі трави й власноруч готував з них усілякі зілля. У новому кам'яному корпусі, ще не повністю добудованому, йому одразу ж відвели цілих шість кімнат – за розумінням братії, небачена розкіш! Але оскільки отця Феодора поселили тут за особистим розпорядженням государя, хто б ризикнув із цього приводу хоч би слово мовити?!

Дві найбільші кімнати настільки розкішного житла ледь умістили велику особисту бібліотеку отця Феодора. Було тут і просторе приміщення з усілякими шафами й полицями. А широчезний стіл, розташований у центрі й заставлений тендітним скляним посудом, господар іменував дивно, на закордонний манер – «лабораторією». Отець Феодор зачинявся там і безперервно щось вивчав, а наприкінці кожного місяця відсилав імператорові зі спеціальним нарочним звіти в Санкт-Петербург.

Лікував він досить вдало – в основному трав'яними зіллями й молитвами, а також вправляв вивихи, накладав шини й робив багато чого ще, про що братія навіть не знала... хоча, можливо, потихеньку здогадувалася. Був отець Феодор нетовариським, навіть потайливим і грубим, у розмовах нерідко

проявляв різкість, тому що терпіти не міг «тупих людиськ».

Чи не більше від усіх інших грізний чернець не любив саме Никодима – тому куховарка й намагалася втихомирити послушника: знала, що за здійснену без особливої потреби нічну тривогу хлопцеві перепаде. «Дохтура» бідолашний послушник боявся панічно, тому в його присутності просто від переляку робив безмірні дурниці, за що заробляв важкі стусани.

От і зараз своїми криками Никодим ледве не підняв на ноги весь монастир – а з чого?! Отець Феодор дуже розлютився на послушника й, немов батогом по спині, уперіщив владним окриком:

– Ци-и-ить!!!

Никодим миттю припинив репетувати. Отець Феодор оглянув послушника вдоволенням поглядом від голови до ніг. Імовірно, так само легендарний Пігмаліон оглядав мармурову Галатею, яка щойно вийшла з-під його різця, усе ще нерухому, але готову ожити за першим побажанням свого творця. За одним цим поглядом у ченці можна було розпізнати природженого експериментатора... яким він, власне, й був.

– Ну, що тут сталося? – суворо запитав отець Феодор.

– На... наснилося... – промурмотів нещасний Никодим, у якого від ще неотриманого, але вже уявленого ляпасу заздалегідь розколювалась потилиця.

– Наснилося?! Привиділося?! – гаркнув чернець, перекиваючи свист вітру.

– Ні, здається, ні...

– Ні?!

– Так...

– Ну, то так чи ні?!

Никодим розгублено мовчав, тільки очі замружив, чекаючи потиличника.

– А якщо ні так, ані ні, навіщо ж репетувати?

Удару все не було, тож Никодим ризикнув відкрити ліве око й обережно промурмотів:

– Я це... я чув... як це... як щось там, за воротами...

– Щось там та десь!.. – передражнив послушника отець Феодор.

– Ой, годі тобі хлопця сварити, здорованю! – втрутилася нарешті Гафія. – Дай йому хоч слово спокійно мовити. Не бачиш, він зі сну перелякався, а при тобі взагалі...

– Так хто ж його... – презирливо посміхнувся отець Феодор.

Але в цей час за воротами знову хтось завозився, потім пролунало шипіння з дивним присвистом і нарешті – слабкий писк новонародженого кошеняти.

– От, я ж казав!.. – гугняво завив Никодим і слідом за тим зашепотів м'ясистими, майже безкровними губами: – Помилуй мя, Господи, і Царице Небесна від гніву захисти...

Втім, добурмотіти молитву так і не встиг: за воротами в черговий раз засичало, потім хтось дряпнув по хвіртці, на довершення знов пискнуло кошеня. Послушник охнув і по-

валився у сніг.

– Тьху ти, дурило! – мовив отець Феодор. Гафія подивилася на нього з докором і перехрестилася: мовляв, отямся, у святій обителі перебуваємо. На щастя, у цей момент до воріт підбігли ще троє або четверо ченців.

– Прокинулися нарешті, тільки по смерть вас посилати! – мугикнув «дохтур» і розпорядився: – Відтягніть цього дурня в його сторожку. Гафіє, приведи його до тями. І хтось один – за мною, потихеньку...

Мовчки перехрестившись, отець Феодор відкрив хвіртку, ступнув уперед... і ледь не спіткнувся об розпростерте на снігу тіло!

– Отакої!.. – мовив чернець позаду нього.

– Ой, який цікавий у нього мундир! – мовила куховарка, яка чомусь не пішла в сторожку піклуватися про непритомного Никодима.

– Нічого цікавого: мундир як мундир, тільки польський.

– Польський?! – здивувалася жінка.

– Еге ж. Одне не втямлю одразу, офіцер він або всього лише унтер-офіцер, зі спини не видно... – отець Феодор на мить замислився, але раптом спитав різко: – А ти чого не в сторожці, Гафіє? Я ж наказав тобі...

– А як же дитятко? – мовила куховарка.

– Дитятко?! Яке ще дитятко? – тепер настала черга ченців дивуватися.

– Несповідимі справи твої, Господи!.. – зітхнула жінка й

перехрестилася. – Хіба ж ви не чули дитячого плачу?

– Якого такого плачу?..

– А-а-а, що з вами!..

Гафія лише рукою махнула й заходилась уважно оглядати землю навколо неживого тіла, гукаючи:

– Дитятко... Де ж дитятко?.. Та за що ж його, крихітку таку, в лютий холод сюди відправили?

Отець Феодор і чернець здивовано презирнулися й дружно знизали плечима. Один Господь Бог відає, що в цих баб на думці! Взяти хоча б куховарку: начебто розумна тиха жінка, а як увійде щось в голову – так хоч стій, хоч падай!

Дитятко!..

Та звідки тут йому взятися, справді?!

– Ну що, вухаста ти наша, де ж малюк твій, а?! – не витерпів нарешті «дохтур» і додав з деякою навіть зловтіхою: – А ти очима, очима подивись, ото ж і...

Неживе тіло зненацька ворухнулося, слідом за тим знов пролунало незрозуміле шипіння й повторився слабкий котячий писк. З радісним криком: «А-а-а, от він де!!!», Гафія вмить упала на коліна поруч з пораненим, схопивши його за плече, перевернула горілиць. Одразу на землі виявився колись білий, а тепер багрянний від крові згорток. Чоловік настільки судомно притискав його до себе, що не міг розтиснути скрючені пальці навіть у безпам'ятстві. Абияк вирвавши дорогоцінну ношу із чіпких обіймів помираючого, Гафія пригорнула завмерле дитя до своїх пишних грудей.

– Гафіє, облиш!.. – почав був отець Феодор. Однак куховарка з дорогоцінним вантажем уже мчала у свою дбайливо натоплену комірчину.

– Що ж, така в них доля, – кркнув «дохтур» і звернувся до ченця: – А ми давай-но подбаємо тепер про вмираючого. Понесемо його – ти за ноги, я за плечі. Нумо!..

Тим часом Гафія розповіла закривавлений згорток. Під теплою, хоча й надірваною у двох місцях ковдрочкою виявився просочений кров'ю гербовий папір поважного вигляду з печаткою з рожевого воску. Дбайливо відклавши його вбік, жінка зайнялася мереживними батистовими пелюшками. Щоправда, вони настільки були просочені кров'ю, що скоріше нагадували нечисте ганчір'я, яким би й жебрак погребував...

Раптом у куточку самої верхньої жінка намацала якусь ребристу нерівність. Вишивка?.. Придивилася: точно – герб! Щоправда, через рясну скривавленість кольорів геть не розібрати, але загострений донизу щит з якимись завитушками з боків намацувався явно. Зітхнувши, Гафія продовжила розвертати пелюшки. Нарешті під ними знайшовся пухленький хлопчик, рожевощокий і зеленоокий, із золотим натільним хрестиком на витонченому ланцюжку.

Куховарка обережно зняла хрестика і, прикривши дитя пухнастим кожухом, миттю кинулася в куток, де через лютий грудневий мороз спала кізка Машка. Зі словами: «Ну, не підведи, рідна!..» – Гафія заходилася доїти годувальницю.

Машка не підвела: нехай молока було не надто багато, однак хоч скількись було – от що головне!

Жінка покопалася в невеликій скриньці, що приткнулася в кутку кімнатки, витягнула звідти ряднину і старий коров'ячий ріг, спіяний з гострого кінця. Насамперед сповила дитинча, потім радісно оглянула ріжок: от же напоумив Господь зберегти!.. Спіяний ріг вона одержала від батька, вийшовши заміж. Років через десять, коли надія на народження хоча б однієї дитини станула, хотіла було викинути, але тільки сховала у скриньку на самісіньке дно. Коли чоловік постраждав на пожежі, штучка згодилася вперше. Зате тепер, хвала Богові!..

На столі Гафія знайшла недоїдений шматок чорного хліба, відщипнула м'якушку й заштовхала якнайглибше в ріг, потім вилила туди дорогоцінне молоко й піднесла до губ дитинчати. Спочатку малюк тільки вертів голівкою, давився й плакав, але коли молоко просочилося крізь м'якушку – зробив пару ковтків, заспокоївся й одразу ж засопів, прикривши мокрі від сліз оченятка. От і добре!

Гафія з розчуленням подивилася на заплакане дитяче личко, повернула полотняний згорток на жалюгідне ліжко, обклала з боків двома подушками, схопила в оберемок ковдрочку й купу пелюшок, підчепила пальцями зі столу закривавлений папір і золотий хрестик. Перевіливши, чи міцно спить дитина, тихесенько вислизнула з комірчини й помчала у святу святих отця Феодора.

Обережно відкривши двері самої дивної «дохтурської» кімнати, жінка побачила широкоплечого ченця, що навис над величезним дерев'яним столом, на якому було розпростерто нерухоме чоловіче тіло. Щедро просочені кров'ю мундир і нижня сорочка валялися на підлозі. Хоча куховарка й була багато років заміжньою, але побачивши напівголого (нехай і лежачого без тям, а, можливо, навіть мертвого) чоловіка інстинктивно засоромилася й відвернулася.

– Гафіє, ти? Заходь, коли прийшла, та двері гарненько прикрий, лабораторію не вихолоджуй, – буркнув «гроза монастиря», навіть не обернувшись. Жінка сковзнула в кімнату тихо, навшпиньках. У цю мить неживе тіло ледь помітно ворухнулося, тут і пролунав схожий на шипіння дивний звук, що довів до неприємності послухника Никодима.

– Не житиме, не житиме... – констатував «дохтур». Він замислено здійняв очі на жінку й запитав: – А тобі чого, власне?

Переминаючись з ноги на ногу, червоніючи й нишком розглядаючи поранене тіло на дерев'яному столі, куховарка несміливо простягнула отцеві Феодору принесені речі.

– Ганчір'я в мене й без того вистачає, – чернець кивнув на закривавлений мундир на підлозі. – Це все спалити потрібно, який від таких тонких пелюшок сенс?! Ця розкіш набагато доречніша у панському будинку, не в Божій обителі.

Зрозумівши, що отець Феодор не помітив інших речей, Гафія кинула ковдрочку з пелюшками поверх мундиру.

– Ага-а-а!.. – миттю оживився «дохтур», насамперед відібрав у жінки золотий хрестик, повертів то сьак, то так, пробурмотів задумливо: – Католицький. Що ж, цього слід було очікувати...

Потім додав:

– То що, помер малюк? Хто він хоча б, хлопчик чи дівчинка?

Второпавши, що залишити без захисту животворного хреста можна хіба що небіжчика (йому вже все єдино!), Гафія поспішила завірити:

– Та ні ж, ні! Живий він! Живий хлопчик!..

– Хлопчик! – хоча вираз обличчя «дохтура» залишався похмурим, голос усе-таки подобрішав: – Хлопчик, отже... Що ж, слава Богові, що живим залишився. На такому морозі та у кривавому ганчір'ї... Але навіщо було хреста знімати, якщо він живий?

– Тобі показати. І ще оце...

Куховарка сунула в руки ченцеві просочений кров'ю папір.

– Ах, он воно як?..

Зламавши воскову печатку, отець Феодор акуратно розгорнув грамоту, підніс її до слабкої мерехтливої лампадки в кутку й заходився розбирати розмиті кров'ю чорнильні літери. Чим далі читав, тим вище здіймалися його рунисті, зрослі на перенісші біляві брови. Поступово сторожкість, близька до переляку, змінилася легким здивуванням, а потім і зовсім

цілковитою розгубленістю.

– Що там, у грамоті цій? – не витримала нарешті Гафія.

Отець Феодор зміряв її оцінюючим поглядом. Підійшов до купи закривавленого ганчір'я, витяг звідти одну з пелюшок, виявивши на куточку вишитий герб, мугикнув, навіщо ще раз зазирнув у папір і мовив повільно:

– Ти от що, Гафіє... Ти знаєш, що я ставлюся до тебе добре... навіть, можна сказати, дуже добре... Але!..

– Добре вже, зрозуміла, – зітхнула куховарка. – Не бабиного розуму ця справа, як я подивлюся.

– Тобі ж краще буде, повір, – продовжив колишнім тоном «дохтур». – Я от знаю, і годі. А із цим...

Він знов подивився на розпростерте на столі неживе тіло, ненадовго замислився. Потім раптом мовив рішуче:

– Не житиме він, та все ж давай-но спробуємо! Малий як, спить?

– Спить. Попив молочка Машчиного й заснув, сердешний, – підтвердила Гафія.

– От і добре! Тепер ти зі мною лишайся. Будеш допомагати, а то від братії, особливо від цього дурня Никодимки користі, як з цапа молока. Кров як побачить, то й неприємніє. Прости Господи...

Чернець перехрестився, потім згріб батистові пелюшки, офіцерський мундир і закривавлене спіднє, рушив до величезної печі, жбурнув речі в її палаюче черево. Гафія з жалем дивилася, як полум'я пожирає ніжну тканину. Отець же Фе-

одор думав про те, що разом з мундиром дуже вчасно спалив пелюшки: якби жінка відіпрала їх, то чітко розглянула б вишитий герб – а чи мало до чого це могло б призвести...

Простеживши, щоб ганчір'я перетворилося на попіл, чернець обернувся до куховарки й заходився напучувати її:

– Ти от що, Гафіє... Про те, як ми цього поляка знайшли та дитинча з ним, мовчи. Нікому щоб анічичирк!

– А Никодим, а братія?.. Вони як же? – не зрозуміла жінка.

– З ними з усіма я поговорю. Архімандритові доповім, як приїде.

– А цей як же?.. – жінка кивнула на напівголе тіло.

– По-перше, він не житиме. А по-друге, навіть якщо виживе, то розмовляти не зможе.

– Це чому? – насторожилася куховарка.

– Через рани, усе через отримані рани. У кожному разі, за стіни нашої обителі така історія вийти не повинна.

В очах жінки застигло німе запитання. «Дохтур» лише зітхнув:

– Зрозумій, менше знаєш – спокійніше живеш. Ти, Гафіє, бачила в цю ніч багато чого. Пелюшки мереживні, папір цей – хоч він і запечатаний був, але все ж таки...

– Та я ж грамоти не розумію, тож хоч запечатаний, хоч відкритий...

– От і добре. Однак про все побачене мовчи.

– Але!..

– Та знаю, знаю, – отець Феодор пожував губами. – Розумію, що всевидючий Господь однаково відає, що діється на грішній землі нашої.

– Бачить, ой бачить!..

– А раз Він дозволив офіцерові польському в обитель нашу дістатися та малечу із собою принести, може, у тім і є воля Вседержителя, щоб ми малюка виходили, виростили, у віру нашу православну навернули. Як думаєш, Гафіє?..

– Без батьківської згоди... – почала була жінка, однак «дохтур» негайно заперечив:

– Не батько він йому, аніскілечки не батько.

– А хто тоді?..

– Менше знаєш – спокійніше живеш.

– Зрозуміла, зрозуміла вже.

– Я не обдурюю: ці двоє кривими узами не пов'язані. Отакі справи...

Чернець пройшовся кімнатою туди-сюди, обернувся до Гафії й продовжив наставляння:

– Якщо хто із чужих про щось запитуватиме, скажи, мовляв, чоловік сестри твоєї покійної до тебе з дитинчам своїм прийшов... До речі, є у тебе сестра?

– Яка така сестра? – не зрозуміла куховарка. – Немає ніякої сестри...

– Це тепер немає, а колись була. Була, але померла. Ясно? Гафія кивнула.

– Чоловік один залишився. Йому із малечею незручно, от

і вирішив дитинча до тебе віднести – тобто, рідній бездітній тітці племінника на виховання віддати. Ішов до нас уночі, та неподалік стін монастирських вовки голодні на нього й напали, на смерть загризли.

– Невже на смерть?! – куховарка покосилася на нерухоме тіло на столі.

– Ну, це ми зараз подивимось. Витягнемо з того світу – не на смерть, не витягнемо...

«Дохтур» лише рукою махнув.

– А малеча?.. Можна я собі малюка залишу? – з надією запитала жінка.

– Ну, звичайно, залишай! – посміхнувся отець Феодор. – Це ж племінничок твій рідненький... Залишай. А цього...

Чернець знову зміряв куховарку оцінюючим поглядом, насупився, кречнуv. Потім опустився на коліна, витяг з-під столу виблискуючий самоцвітами ефес шпаги з куцим уламком клинка, разом з підсохлим заплямованим папером та натільним хрестиком дитини підніс до обличчя здивованої Гафії й докінчив тихо, але тужливо:

– А от цього всього ти ніколи не бачила. Якщо, звичайно, хочеш, щоб малюк не тільки з тобою залишився, але й у майбутньому ні йому, ані тобі самій ніяка небезпека не загрожувала. Зрозуміло?

– Так чого вже там незрозумілого! – кивнула вона.

Чернець задоволено кивнув, грамоту й золотий хрестик акуратно сховав за образи в покуті, уламок шпаги поклав у

шафу під рукописи.

– Отак, – мовив задоволено, – ці речі нехай у мене поlezать. А коли хлопчисько виросте...

Він ненадовго замислився.

– А коли твій племінничок виросте та розуму набереться, тоді Бог підкаже. Так, Гафіє?

– Так, – погодилася куховарка, найбільше втішаючись думками про те, що відтепер виховуватиме маля.

«Дохтур» повернувся до столу з нерухомим тілом, вкотре прискіпливо оглянуv його й мовив:

– Про молодшенького подбали, тепер займемося старшим. Ти от що, Гафіє, води негайно нагрій, свічок побільше постав і запали, рядна з моєї скрині принеси... І це... бражка у тебе є?

– Яка в монастирі бражка?.. – зніяковіла жінка.

– Ну-ну, не бреши, не бреши! Гріх це, – отець Феодор з поважним виглядом здійняв до стелі вказівний палець правої руки. – Знаю, що є. То вже будь люб'язна, принеси-но сюди трохи браги. А я тим часом інструменти підготую. Важку справу маємо зробити, ох і важку ж!.. Якщо все вдасться, я цього вояка Миколою наречу.

– Та у нього ж, мабуть, ім'я вже є... – куховарка тільки руками розвела.

– Кажу ж тобі, якщо й виживе, то ніколи вже нічого нікому не розповість. Навіть імені свого повідати не зможе.

І побачивши написане на обличчі жінки здивування, до-

дав суворо:

– Якщо хто й підсобить йому з того світу видертися, то хіба сам Миколай Чудотворець! Нехай він говорити не буде, та й ходити – теж навряд чи... А втім, поживемо – побачимо. Несповідимі шляхи Господні. Тож біжи-но за бражкою, і приступимося, благословившись. З Богом, Гафіє, з Богом...

Отець Феодор боровся за життя офіцера ніяк не менше двох годин. Увесь цей час жінка курсувала зі своєї комірочки, де на ліжку мирно посапував карапуз, у сповнену дивними лікарськими пахощами «лабораторію». Там за вказівкою ченця різала ножем рядно, приносила підігріту воду, підкидала дров у грубку, поправляла гніт на якийсь із безлічі свічок, що опромінювали дерев'яний стіл...

Нарешті виснажений «дохтур» накрив тіло чистим рядном і кульгаючи від втоми вийшов надвір, жадібно вдихнув повними грудьми морозне повітря, у якому танцювали білі пухнасті сніжинки.

Куховарка пішла за ним, не наважуючись ні про що розпитувати.

– Все, край... – вимовив зненацька чернець.

– Помер, чи що?! Ах ти ж!.. – сплеснула руками Гафія й одразу замурмотіла: – Упокій, Господи, душу раба Твого...

Але зупинившись, розгублено запитала:

– То Миколою його звати або просити, за кого Господь Сам знає?..

– Помер польський офіцер, – з філософічним виглядом

прорік отець Феодор, – зате Микола народився.

І додав вагомо:

– Запам'ятай, Гафіє: сьогодні, напередодні дня Святого Миколая Чудотворця, єпископа Мірлікійського, народився опалювач Микола, зять твій. Німий від народження, грамоті не навчений. Зрозуміла?

– Ясна річ, – жінка все-таки не втримала задоволену посмішку.

– Я не жартую, – отець Феодор суворо зсунув брови до перенісся.

– Зять мій Микола, німий від народження. Із племінничком маленьким, – тепер уже серйозно повторила куховарка.

– От і добре, – кивнув «дохтур». – А тепер іди до себе й хоч трішечки поспи, бо вже незабаром до заутрені вставати потрібно. У мене геть нога поранена розболілася, то вже уявляю, як тобі нелегко в цю ніч довелося...

Гафія пішла до своєї кімнатки. Перш ніж заснути, радісно оглянула найкоштовніше для свого самотнього життя надбання й подумала: «От і дав мені Бог дитинку на старість...»

Отець Феодор зробив, як обіцяв. Окремо поговорив з послушником Никодимом і з ченцями, які виходили вночі до воріт. Коли мешканці монастиря зібралися на ранкову молитву, він оголосив братії й робітникам, що до куховарки прибув німий зять – чоловік сестри її покійної, людина вільна, не кріпак, а разом з тим немовля своє приніс, та біля монастиря вовки голодні на подорожан напали. Зятя вдалося

врятувати, і поки він одужуватиме від нанесених хижаками ран, то житиме у отця Феодора – а там видно буде. Племянника ж бере на виховання Гафія, оскільки мати його віддала Богові душу при пологах.

Ближче до обіду із самого Санкт-Петербурга прибув поважний гонець. Коли густо пропахлий кінським потом літній вусатий козак злавив з коня, Никодим опинився до нього найближче і з цікавістю розглядав вояка. На питання гінця: «Чи є в монастирі чужі й чи не траплялося чогось дивного за останню добу?» – послушник охоче зібрався повідати про нічну подію. Однак під грізним поглядом «дохтура» миттю скис, скулився й ретирувався на кухню – ближче до Гафії, подалі від «грози монастиря».

Козак же подав отцеві Феодору грамоту зі звисаючою збоку темно-червоною царською печаткою. Чернець шанобливо схилився, обережно приймаючи государеве послання. Всім своїм видом зображував безтурботний спокій, притаманний богоугодному закладу... хоча насправді серце його тріпотіло. По-перше, тому що хвилювався, чи не пробовкнеться раптом хтось із братії про нічну подію – Никодим, що втік, приміром, мало не зробив цього! По-друге, побачивши приїжджого козака, він мимоволі згадав власне військове минуле.

І по-третє...

По-третє, від столичних гінців отець Феодор узагалі не чекав нічого доброго. От запроторив його государ імператор

після поранення в монастир, де й поговорити нема з ким! Сиди собі тут грибом до нового вищого розпорядження!.. Куди його запроторять після цього монастиря – може, взагалі на край світу?! Хоч би не чіпали вже... От Бог милосердний послав сюди немовля це – буде кому знання свої передати! Але якщо тепер прийшло повідомлення про переведення на нове місце...

Тільки б не це!!!

Втім, усе обійшлося: грамота всього лише повідомляла про піймання й майбутню публічну страту декількох державних злочинців – і ніяких вимог... По тому гонець умчав геть.

Минуло півроку. Завдяки зусиллям отця Феодора й міцності організму, названий Миколою поляк вижив, але через отримані в груди численні колоті поранення дійсно залишився німим. Травмована права рука його оніміла, однак небо-рака навчився управлятись однією лівою. У тому числі і колоти дрова – після чого був зарахований до штату Олександрівського монастиря опалювачем.

* * *

Події цієї грудневої ночі не тільки круто змінили долю врятованої дитини, у православному хрещенні нареченої Григорієм, але й безпосередньо вплинули на хід подій у Гетьманиччині – в українських землях, що входили до складу Російської імперії...

Глава 2

Повернення царицею

Хутір Леміш, Україна, літо 1743 року

Повернення старої Розумихи, запрошеної на коронацію самою імператрицею Єлизаветою Петрівною, з нетерпінням очікували всі. Тижнів зо два тому із Санкт-Петербурга примчав змилений гонець, щоб спеціально попередити мешканців хутирця про майбутню радість: мовляв, чекайте найближчим часом на матір з возом подарунків...

Звісно ж, подібне важко було навіть уявити: віз подарунків – як це?!

Що за дивовижні дарунки можна привезти в такій кількості?!

І головне – кому?..

Однак оскільки на коронацію Розумиху запросив навіть не син Олексій, а особисто государиня, вірити все ж таки доводилося. До того ж, невже Єлизавета Петрівна така вже скупердяйка, що на віз подарунків не розщедриться?! Мабуть, від неї не убуде...

Зрештою, віз подарунків перетворився спочатку на два вози, потім на три й нарешті на цілий обоз! Найнеймовірніші чутки розбурхали всю околицю, тож в міру їхнього поширення на хутирець заходилися потроху з'їжджатися ближні

й далекі родичі: сподівалися, що їм перепаде бодай щось... включаючи особисту прихильність новоспеченої знаменитості – старої Розумихи!

Родичі все прибували, хоча маленька хатка давно вже не могла вмістити всіх гостей. Новоприбулі селилися спочатку по хатах сусідів, потім у корчмі, тож маленький хутірець Леміш зрештою став скидатися на величезний циганський табір. Настрій у всіх був святковим попри навіть те, що дні минали в запальних суперечках, хто доводиться Розумисі ближчим родичем, а хто сьомою водою на киселі, кого вона повинна привітати (а отже, обдарувати в першу чергу), а хто піде попід три чорти.

Ех, люди, людоньки! Де ж ви були, коли родина Розумів помирала з голоду?! Чом не присоромили покійного нині Григорія Розума, коли він, геть сп'янілий, немилосердно бив дружину й численних дітлахів, виносячи з будинку вбогий скарб, щоб залити очі в шинку й не бачити навколишнього свинства?! Нікому тоді не було діла до Розумихиних голодранців... Утім, і тепер родичі більше гадали, як до самої Розумихи підкотитися, на дітей же уваги особливо не звертали...

А дарма!

Взяти хоча б Кирилка – молодшенького синочка. Високий худорлявий підліток років чотирнадцяти був дуже привабливим: чорні брови, величезні карі очі, соковиті червоні губи, рум'янець на всю щоку, хвилясте каштанове волосся...

Вилитий батько – тільки в молоді роки. Дивлячись на Кирилка, ставало зрозумілим, чим саме свого часу незаможний Григорій уразив тямущу жваву Наталку із знатного козацького роду. Тепер таким самим красенем ставав молодшенький їхній синок...

* * *

Коли у 1731 році зник Олесь, Кирилку було всього лише два рочки, він ледь ходити навчився. Данило, найстарший із синів, уже обзавівся власною родиною, але по можливості завжди намагався допомогти матері. Невідомо, як інакше зводили б кінці з кінцями Розуми: адже батько сімейства жахливо пиячив і тягнув до шинку все, що траплялося під рукою.

А через зникнення середнього сина (Олексія) Григорій Розум загалом озвірів і кидався на дружину з докорами. Так було й того фатального дня.

– Це все ти!!! Твоя справа, Наталіє!!! – репетував щосили п'яний уже з ранку Григорій. Дружина стоїчно мовчала, знаючи неприборкану вдачу чоловіка: мовляв, погорлає і припинить, не вперше вже...

– Усе обіцяла Олеську якесь там майбутнє, потурала в його нікчемних захопленнях! То нехай грамоту вчить, а ще краще – нехай у хорі церковному співає... а грошей як не було, так і немає!!! Де гроші?! Гроші де, я тебе питаю?!

Воно, звичайно, всяк своїм розумом живе, як знає... але відповідати ж треба життю!.. Чи ні?! Правий я, скажи?! Кажи, кажи негайно!..

Дружина лише мовчки кусала губи, думаючи, що чоловік от зараз видихнеться. Якщо вже мовив свою улюблену приказку про «розум», завдяки якій дістав на хуторі відповідне прізвисько, – отже, вже притомився. Тож, незабаром замовкне...

Однак проти очікування, Григорій розходився ще гірше:
– Пас би цей вошивець Олесько корів сусідських – були б гроші, жилося б краще всім нам!!! А тепер що?! Це що таке, я тебе запитую?!

П'яниця гидливо тицьнув пальцем у бік Кирилка, який намагався звестися на ноги:

– Нахлібник!!! Ще одного дармоїда народила й радієш, так?! Знаєш свою жіночу вдачу!.. І ледаря Олеська чорти віднесли бозна-куди, і цей нетяма довго ще на ноги не зіпнеться, і дівки наші безприданниці – що з них узяти?! А мені годувати все це кодро – так?!

Оскільки дружина ніяк не реагувала на образливі слова, Григорій махнув рукою й пішов до скрині, де колись зберігався багатий посаг. Біля скрині саме й вовтузився Кирилко. Зі словами: «Пішов геть, щеня!!!» – Григорій ногою відкинув сина чи не в куток хати й спробував відкрити окуту залізом кришку, щоб подивитися, чи не залишилося в скрині ще якихось речей, придатних для застави в шинку.

Вдарившись об стінку спиною, маленький Кирилко гірко заплакав. І тут сталося щось несподіване. Вічно мовчазна Наталя раптом люто заволатала:

– А ну не смій дитятко кривдити!!! – озброїлася качалкою й кинулась на сторопілого чоловіка. З обличчям, спотвореним моторошною гримасою, розпатланим волоссям вона нагадувала розлючену відьму.

Нічого подібного Григорій не очікував. Був він широкоплечий, набагато вищий і більший за дружину, неймовірно пузатий, з величезними ручиськами, Наталя ж навпаки – була маленькою й худорлявою. Сили були явно нерівні... Однак від божевільного напору завжди слухняної дружини чоловік відступив назад – і!..

І раптом ноги його підломилися, і він звалився на підлогу. Більш того, упавши... зненацька заплакав!

– Григорію?..

Наталя опустила качалку, занесену для хвацького удару. Вона не розуміла, що відбувається.

– Грицю!..

Чоловік сидів на підлозі з почервонілою мармизою, з його вирячених очей котилися сльози. Однак на відміну від Кирилка, плакав він зовсім беззвучно.

– Гришуню, що з тобою?!

Відкинувши непотрібну більше качалку, наполохана Наталя схилилася над чоловіком. Як згодом з'ясувалося, Григорія трафив шляк. Після цього він прожив ще рік, але вже

більше не вимовив жодного слова... та що там – навіть мізинцем не міг поворухнути!..

Після смерті чоловіка заповзятлива Розумиха завела корчму, завдяки чому родина нарешті вибилася з убогості. Корчма її славилася не тільки в Леміші, але й далеко за межами хутора, а горілка, що колись убила її чоловіка, почала приносити надзвичайний прибуток. Діти в усьому допомагали матері, росли дружно, не сварилися.

Кирилко все життя доношував одержу, що лишалася від старших. Латка на латці, ні нової сорочки, ані тим паче нової обувки йому ніколи не перепало.

Старанно пас худобу. Був слухняним.

Як і Олексій, співав у церковному хорі, хоча ні силою, ні красою голосу, ані старанністю до брата не дотягував.

У школу до дядька ходив справно – щоправда, зірок з неба не знімав. На відміну від Олексія, грамотою не захоплювався, втім, почерк мав гарний. Тому вся околиця приходила до Розумихиної корчми з проханням написати листа або справити якийсь важливий папір.

Також Кирилко обожнював чудові пироги, які мати пекла по великих святах.

А найбільше мріяв вибудувати новий будинок, великий і гарний. Не хату, а саме кам'яницю, що колись побачив на картинці. Й неодмінно сад посадити з деревами вишневими та яблуневими, і щоб багато квітів було навколо. Дуже подобалися Кирилку польові квіти!..

Ох, і заживуть у цьому будинку вони з дружиною на славу, а решті на заздрість!!! Ясна річ, дружина у нього буде найвродливішою, найдобрішою та до того ж найлагіднішою. Дитяток народить йому – не порахувати... І неодмінно стане зранку чоловікові пироги свіжоспечені подавати...

От про що мріяв бідолашний пастушок.

* * *

Наталя верталася із Санкт-Петербурга, поринувши у важкі роздуми. От приїде на рідний хутір, і почнеться нове життя!..

Хатку похилену неодмінно треба відбудувати.

Для сімейства старшого сина Данилка, тепер уже померлого, зробити б щось корисне потрібно – втім, за його вдову Олексій обіцяв поклопотатися...

Для віддалених родичів, які ніяк у люди вибитися не можуть, треба в Олеська посад попросити.

Дочкам би вибрати наречених якнайбагатших і якнайшляхетніших. Голоті відмовити, причому рішучо: не рівні вони тепер нікому ні в Леміші, ані в його найближчих околицях!..

А от Кирилко!.. Так, із вихованням молодшенького можуть виникнути проблеми.

Втім, дорога додому виявилася для старої Розумихи складною, тож від тяжких думок доводилося постійно

відволікатися. Найчастіше пригадувалися чомусь останні дні, проведені разом з Олексієм. Він дав матусі грошей на дорогу, ще хотів приставити охорону й численний почет, однак Наталя категорично відхилила цю пропозицію:

– Шлях неблизький, Олесю. Раптом на мене розбійники нападуть?

– То я ж для того вам охорону й надаю, щоб лиходіїв віджахнути, – намагався пояснити турботливий син.

– Е-е-е ні, синку! Розбійники саме й можуть напасти через те, що охорона зі мною буде, – посміхнулася великодосвідчена практична жінка. – От без охорони вони, мабуть, моїм добро погребують... До того ж людей і годувати, і напувати, і розквартировувати потрібно буде. І потім, раптом хтось бовкне чого зайвого під час зупинки?..

– Мамо, я ж вам грошей даю на дорогу, щоб ви охорону могли годувати-напувати, ні про що не піклуватися...

– Гроші, синку, давай хоч зараз. Гроші – вони завжди згодяться... А от охорона все-таки не потрібна, без неї і спокійніше, і звичніше. І екіпаж скромніший давай, тому що який ти мені показував, занадто вже помітний. Не потрібно отак виділятися...

– Так немає в нас більш скромних, мамо! Ті, що я вам показував – вони от і є самі скромні. До речі, ви їх не повертайте, собі залишіть. І ще слуг візьміть для супроводу: у дорозі допоможуть, подадуть, принесуть.

– Слуг?! – не на жарт перелякалася Наталя. – Ні, Олесю,

слуги мені взагалі не потрібні: не звикла я до того, щоб хтось мені прислужував. Нехай слуги тут у вас залишаються. Вам вони потрібніші, а мені така розкіш ні до чого.

– Але матусю, а якщо ви сукню зняти захочете?! Нині мода така, що самі ви з усіма цими гачечками та застібками ніяк не впораєтесь.

– Звідки це тобі про гачечки-застібки відомо? – підозріло спитала Наталя. Олексій мовчав, тому виникла не надто приємна пауза. Втім, на відповіді мати не наполягала...

– Сукню зняти, кажеш? Для цього одного дівчиська вистачить. От і вибери мені, Олесю, дівчисько якнайспритніше.

– Тоді бери Марисю, – з цими словами Олексій підштовхнув до матері струнке гарненьке дівчатко, – ото вона і моторна.

Мати оцінюючи подивилася на служницю, вибагливо спитала:

– Тобі років скільки?

– П'ятнадцятий буде, – відповіла Марися й одразу ж засомувалася.

– Добре, нехай їде вона, – погодилася Наталя.

Ще Олексій виділив чотирьох візників, старшим з яких був Степан, та гарненького лакея Мишаню. Той щосили намагався сподобатись новій господині, послужливо кланявся, галантно подавав ручку. Свою оксамитову ліврею тримав в ідеальному порядку.

Після затвердження складу обслуги, раннім ранком чоти-

ри екіпажі з подарунками (три з яких незабаром змінилися звичайними возами – але про це окремо) відбули в Україну.

Наталя Розумиха виявилась добрим організатором: вона встигала й за обозом стежити, і хату для ночівлі приглянути, і за постій поторгуватися.

– Агов, корчмарю, кімнати в тебе є? – отак зазвичай починалися «перемовини».

– Кімнати є, та не для тебе, тітко!

– А це чому ж?!

– Бо дорого коштують, тобі не по кишені будуть...

– А ти кишеню мою не чіпай – не твоя, мабуть.

– То що, хочеш сказати, зумієш заплатити?

– Зважаючи на те, що запропонуєш... Головне, скажи, як у тебе там щодо клопів? Бо минулого разу просто порятунку не було...

– Немає в мене, тітко, ні клопів, ані навіть тарганів. Дружина всю цю капость давно вже зіллям перевела всіляким.

– А не брешеш?

– От тобі хрест!.. Й окрім того, ми ж на ліжку тобі постелемо, а не на підлозі.

– Точно не на підлозі? Не обдуриш?

– На ліжку, тітко, на ліжку! Тому кімнати й дорогі, що на ліжку спатимеш.

– А люди мої як же?

– Й людей твоїх приймемо, тітко... Ну то що, лишаєшся або геть поїдеш інший нічліг шукати?

– То скільки ж ти хочеш за нічліг для мене й моїх людей?..

Далі відбувався безпосередній торг, причому обидві сторони лютували, немов розлючені кобелі, що гризуться за лідерство в собачій зграї. При цьому Наталя зазвичай нагороджувала корчмаря титулами «самовдоволений кровожер», «жадібний скнара» й іншими подібними епітетами. Господар же відповідав званнями на кшталт «божевільної баби».

Ясна річ, мати фаворита самої государині могла б без особливих клопотів заплатити навіть утричі більше проти суми, заявленої корчмарем на самому початку торгу. Але річ була в самому принципі – збити ціну будь-що! Тож любительку поторгуватися до запаморочення довго ще згадували на шляху її проїзду з Санкт-Петербурга до безвісного українського хутірця Леміша.

– Гаразд, залишаюся, щоб тобі, проклятушому, луснути від жадібності!!! – нарешті водала Розумиха, коли «торгаші» сходилися приблизно на середній цифрі. – Але коней моїх ти в стайню постав, напої і нагодуй як треба. Зрозумів?!

– Куди я твоїх поставлю, коли в стайні вже мої стоять?! – паривував корчмар.

– А мені плювати на твоїх коней! Хоч провалися ти разом з ними просто зараз, а мені ще додому їхати й їхати!.. Тож своїх конячок ти зі стайні виведи, а моїх, стомлених, туди постав. Мало що вночі трапиться, а мені на ранок свіжі та відпочилі коні потрібні...

– Та що з ними станеться за ніч?..

– Ні, так не піде! Або я їду далі, або...

І тут Наталя, попередньо відвернувшись, витягала звідкись зі складок одягу шкіряний мішечок і починала демонстративно перераховувати не якісь мідяки, а справжні срібні монети. Від чого в корчмаря ледь не відвалювалася нижня щелепа, а очі починали сяяти неймовірною жадобою. Бо він розумів, що явно продешевив у торгах за постій... З іншого ж боку, заради заволодіння такими монетами сіромаха був готовий зробити все, що хоче ця неймовірно дивна баба.

– Добре, хай буде по-твоєму, став своїх коней, куди хочеш, а мої одну нічку й надворі якось переночують.

– Оце вже краще... – посміхалася хитра Розумиха. – Тож дивись, кімнату відведи мені якнайбільшу: адже туди весь вантаж з возів треба перенести.

– Чи ти з глузду з'їхала, баба недоумкувата?! – обурювався корчмар. – Ач яка цаца – вантаж!.. Вози взагалі можна не розвантажувати, а якщо вже й знімати вантаж – то просто в сарай. Що там у тебе навантажене, до речі?

– А оце не твоя справа! Сказала в хату все занести – отже, знесемо в хату. Або негайно їду.

– Тьху ти, баба навіжена!!!

– Навіжена, зате плачу тобі сріблом! Тож бери гроші та й виконуй, що наказують.

І вантаж несли в найпросторішу кімнату корчми. За допомогою вірної Марисі Наталя переглядала скрині, перетрушувала білизну. Перераховувала, перекладала, провітрюва-

ла. Заразом перевіряла, чи не забруднилися якісь речі. А на світанку весь вантаж знов перетягували на вози під усевидючим оком Розумихи.

От уже й третій тиждень подорожі сплив. Обоз прибув на черговий постійний двір. Візники під наглядом Степана справно виконували службу: коні були ситі, напоєні, екіпаж й вози перевірені, колеса змащені. Марися була моторна й, всупереч таємним побоюванням Наталі, ненав'язлива, та й взагалі майже непомітна.

Тільки з Мишанею постійно щось ставалося. Попервах лакей усе намагався байдикувати. Ще б пак: адже виїхали вони з Петербурга в чотирьох добрих каретах, але на першому ж постійному дворі охайна світська пані зненацька перетворилась на звичайнісіньку сільську бабу! До того ж усі подарунки із трьох скромних екіпажів ця божевільна веліла перевантажити у звичайні полотняні лантухи і перевалити на тривіальні вози, а звільнені екіпажі розпорядилась відіслати назад до Петербурга разом із вимуштруваними візниками, найнявши натомість якихось брутальних мужиків... Добре хоч Степана залишила за ними наглядати!..

Всі ці трансформації просто не вкладалися в голову у Мишані. Тому за возами він вирішив не стежити, як було наказано. Результати головотяпства не забарилися: на першій же нічній стоянці у них украли дві коробки із дивовижними подарунками самої государині імператриці, що вона везла для улюблених дочок – з чарівними капелюшками!!! Лють Ро-

зумихи була жакливою. Щоб не ризикувати дарма, повний контроль за схоронністю обозу тепер здійснювався особисто самою господинею.

Мишаня ж був попереджений, що при наступному подібному прецеденті незалежно від того, хто конкретно буде винний, з нього (з Мишані тобто!) три шкури здеруть. Незважаючи на дивовижну оксамитову ліврею, спати його поклали на підлозі... щоправда, милостиво дозволивши постелити трошки сіна. Та нарікати Мишаня боявся: занадто вже переконливо пообіцяла Наталя три здертих шкури! Він подумки уявив, як лиховісна баба здирає з нього шкіру шар за шаром... Бр-р-р!!!

Тож протягом усієї подорожі бідолашний лакей ні на крок не відходив від возів, здував пилинки вже не зі своєї дивовижної лівреї, а з дорогоцінної поклажі. І мріяв тільки про одне: коли ж, нарешті, закінчиться ця каторга!.. І не міг зрозуміти, чим же прогнівав він фаворита Її Імператорської Величності Єлизавети Петрівни, якщо той звалив на його бідолашну голову настільки жорстоке випробування – свою матінку...

Щоб їй луснути, бабі проклятуцій!!!

* * *

Весняним ранком до старого будиночка на околиці Лемигпа підкотив запряжений парою вороних коней екіпаж,

за яким тягнулися ще три вози. З козел екіпажа вправно спустився лакей у зеленій оксамитовій, розшитій золотом лівреї, відкрив дверцята й дбайливо приставив до виходу невелику драбинку. Опираючись на вчасно запропоновану лакеєм руку, з екіпажа виплила вдягнена по-столичному пані в білій високій перуці, прикрашеній стрічками й намистом. Сукню з великим вирізом, витриману в блідо-рожевих тонах, вінчав розкішний мереживний комірець голландської роботи. З-під подолу визирали парчеві туфлі із золотими пряжками. Пані супроводжувала дівчинка-служниця в довгому ситцевому платтячку, що несла за господинею кілька капелюшних коробок.

Пані поважно попрямувала стежкою до старої хати... і негайно потрапила в невелику калюжу. Краєчка прекрасної сукні миттю посіріли, а парчеві туфельки були безнадійно зіпсовані. Втім, під сукнею цього не було помітно...

Серед людей з уст в уста побіг переляканий шепіт: «Цариця приїхала!.. Сама цариця аж із самого Санкт-Петербурга прибула!.. Її Імператорська Величність». Уражені люди валилися на коліна, немов підкошені, перед високою гостею.

Дочки Розумихи, які вискочили з усіма, закликали від розгубленості, не знаючи, що й сказати: адже очікували побачити матір рідну – а тут сама государиня імператриця!..

Чи до зіпсованих туфельок тут було?!

Один лише Кирилко кинувся до ошатної пані з лементом:
– Матінка приїхала!!!

І сталося диво: поважна пані розкрила перед Кирилком обійми й мило посміхнулася.

– Мамо, я й не знав, що ви можете бути такою красунею. Ви просто царівна!.. Слово честі!..

Тут і в інших хуторян немовби полуда з очей спала, і всі побачили, що поважна пані – це зовсім ніяка не імператриця, а Наталя Розумиха, тільки виряджена по-царськи. Отакої!..

Тепер і дочки кинулися до матері.

– Ой, мамо, ми на вас теж чекали, тому й підійти не на-смілювались, – намагалися невдало виправдатись вони.

– А що це тут таке? Хто це понаїхав? – довідувалася Наталя, коротко й трохи зневажливо кивнувши вбік збудженої похливної юрби.

– Так це ж наші родичі довідалися, що ти із самого Санкт-Петербурга вертаєшся, от і приїхали засвідчити тобі свою повагу!..

– Ну, якщо приїхали... – Розумиха оглянула юрбу. – Що ж, давайте відзначимо мій приїзд, як заведено по нашому, християнському звичаю.... Влаштуємо справжній бенкет на честь мого синочка Олесь. Нехай люди знають, що віщі сні Наталі Розумихи збуваються!.. Недарма ж я говорила, що Олесько... Що він у мене особливий – от!..

Тут голос Наталі здригнувся, вона зненацька для всіх виштовхнула наперед засмученого молодшого синка й проголосила:

– Та й Кирилко теж висот небувалих досягне. А хто не

вірить...

Розумиха спідлоба пильно оглянула юрбу родичів і просто витріщак: ніхто й не намагався заперечувати або протестувати! Це добре, так і має бути відтепер... Тільки один Кирилко, босоногий, у рваних штанях і латаній-перелатаній сорочці, переминався з ноги на ногу й благально дивився на матір.

– Нема чого соромитися, синку! – підбадьорила його Наталя. – Це зараз ти пастушок, а завтра, дивись, паном зробишся заможним, вигідно одруженим...

Втім, Кирилко, здається, відмовлявся вірити, що мати отак запросто вгадала найпотаємніші його мрії. І щоб не затягувати двозначну паузу, Розумиха звернулася до багатолітньої юрби:

– Що ж, гості дорогі, сьогодні ввечері ласкаво просимо на прийом! Усіх запрошую, всі погуляємо!.. Але для цього всім поки що доведеться попрацювати...

Голос її зробився командним:

– Щоб до вечора отут, просто на околиці хутора стояли столи в достатній кількості й навіси! Оцей телепень розповість, як подібні речі в самому Петербурзі робляться... – і Розумиха злегка підштовхнула в спину Мишаню, який миттю загордився.

– А все жіноцтво негайно відправиться за оцією дівкою куховарити, – тепер Наталя вказала на Марисю, яка негайно засоромилась. – Дивіться ж мені, щоб ніхто від роботи не

смів тікати! Я незабаром прийду перевірити, як справи просуваються. Побачу, що хтось ледарює, тому... самі знаєте...

Вона огледіла притихлу юрбу суворим поглядом, витримала паузу й докінчила:

– Тому я незабаром пригадаю небажання потрудитися. За вашою старанністю поки що доглянуть мої дочки: Гапка, Ганька й Вірка. Але повторюю: потім я сама особисто все перевірю. Сподіваюся, всі мене зрозуміли?!

Ще б пак не зрозуміти: Розумиха тепер стала матір'ю царського фаворита, приїхала до Леміша у шикарній кареті із трьома возами подарунків... Ще б не зрозуміти!!! І поки візники під пильним наглядом Степана перетаскували подарунки в перекошену хату, прекрасна пані в супроводі дочок увійшла туди ж у своєму царському вбранні, щоб через кілька хвилин вийти вже простою сільською бабою: у лляній запраній сорочці, синій заношеній спідниці, з вицвілою хусткою на голові замість розкішної перуки... Не гаючи часу, Розумиха відправилася у свою корчму перевірити, як там інші жінки управляються з готуванням.

Мишаня ж, надавши чоловікам необхідні вказівки, презирливо процідив:

– Тобі б ротою преображенців командувати, баба чортова! – І пішов у бік сінника, доки Розумиха не придумала для нього нового заняття. Більше лакея в той день ніхто не бачив.

...Готувалися до свята шалено. На визначеному господинею місці швидко з'являлися столи з довгими лавами,

над якими розквітли різнобарвні навіси. На кухні потіли від грубого жару численні тіточки й племінниці, які варили, шкварили, шпарили, наповнюючи околицю різноманітними кулінарними ароматами. Заради свята господиня наказала витягти із засіків бочку червоного солодкого вина, колись придбану в проїжджих чумаків по дешевці. Не пошкодувала заради гостей ні медовухи, ані річного запасу сивухи всіх сортів – з чабрецем, звіробоем, зубрівкою й іншим зіллям, ні приготовлених особисто нею настоянок на горісі й травах.

Були витягнуті також різноманітні соління, запашні грибочки зі смородинним листям і кропом. Корчмарка особисто вибирала поросят, найвідгодованіших курей і гусаків. Пекли хліби-книші й пиріжки з різноманітним начинням, варили міцні фруктові узвари.

До вечора до столів під навісами почали підтягуватися святково одягнені гості. Насамперед око зупинялося на незаміжніх дівчатах у білих ситцевих сорочках, розшитих червоно-чорними візерунками, у квітчастих спідницях, у чепуристих сап'янових чобітках, з різнобарвними стрічками в товстих косах. Заможні пришили з кораловими намистами на струнких шийках або з прикрасами із монет і річкових перлин. Заміжні жінки вирізнялися головними уборами – ошатними хустинками, очіпками або симпатичними парчевими корабликами.

Парубки й чоловіки були вдягнені в широкі штани й сукняні светки, у жовті або сині жупани, підперезані тканими

й вишитими пасками. На головах у декого (але з огляду на літню спеку – далеко не в усіх) красувалися високі козацькі шапки, на ногах порипували хромові чобітки. Для розваги гостей на свято були запрошені численні музики.

Кирилку була видана довга, майже нова лляна сорочка й нелатані штанята, але головне – зі скрині були витягнуті старі батьківські чоботи! Хоч вони виявилися дещо тіснуватими, Кирилко був неймовірно щасливий: нарешті він одягнений по-святковому, у майже нову, незаношену й незалатану одягу й навіть у чоботи!..

Столи ломилися від різноманітних страв, при цьому баби й дівчата курсували з корчми до столів, а потім і між столами, тримаючи в обох руках то гарячий горщик з галушками, то дерев'яне блюдо з поросям, запеченим з кислотою капустою й сливами, то блюдо з гусаком у яблуках. Носили ріпу варену, грибочки солоні, капусту квашену, рибку смажену, пиріжки, узвар у глиняних горщиках... Гості тикали в їжу хто ложкою, хто простою дерев'яною шпичкою, хто ножом... а хто й руками відривав ласий шмат! Розмови й привітання змовкли, всі поринули в зосереджене жування й ковтання, не забуваючи рясно запивати частування сивухою, медовухою або дивовижним чумацьким вином.

До настання темряви, коли під навісами спалахнули свічки в спеціально привезених з Петербурга вибагливих свічниках (небачена розкіш!), їли вже мало, зате випивка просто рікою потекла. Шумно гомоніли, співали веселих пісень.

Бандуристи й цимбалісти запрошували гостей розім'ятися. Хто танцював, хто пив, а хто вже й мирно похропував, зручно примостившись між тарілок або просто на землі під столом...

Жінки гучно обговорювали подані наїдки, не забуваючи щедро покритикувати їх та zarazом поділитися з сусідкою власними рецептами, які були, зрозуміло, набагато кращі.

Поки старші розмовляли, танцювали або валилися спати, хто де хотів, молодь досхочу пустувала: в одному місці парубки оточували декількох дівчат, в іншому навпаки – дівчата ловили парубка... Сміх, шум, гамір, лемент!

Свято вдалося на славу.

* * *

Наступного ранку підпилі гості просипалися пізно. Багато хто взагалі не міг зміркувати, де перебуває, а потім довго згадував, який чорт заніс його у Леміш.

Але все-таки найнесподіванішим виявилось пробудження лакея Мишані: на сіннику поруч із ним опинилася... розкуйовджена красуня-молодка з розпатланим одягом!!! Несчастний лакей спробував потихеньку зникнути – але ж ні: жінка, яка начебто міцно спала, миттю схопила його за штани, настільки міцно, що ледь не порвала оксамитову тканину. Як з'ясувалося згодом, то була Ганна – заможна вдовиця троюрідного брата самої господині. Молодка підняла неймовір-

ний галас, на який збіглися всі, хто перебував поблизу, і потягнула переляканого Мишаню до Розумихи, без угаву лементуючи – а незвичний до простонародної української мови лакей анічогісінько не зрозумів у цій тарабарщині.

Розумиха ж вислухала Ганну й суворо ухвалила:

– Доведеться тобі оженитись, інакше не три, а всі сім шкур з тебе здеру!.. Загалом-то, погоджуйся по-доброму, доки не пізно...

Приголомшеному Мишані нічого іншого й не лишалось, як дати негайну згоду, проклинаючи в душі фаворита імператриці Олексія Григоровича, його ненормальну матір й свою нещасливу долю. Але що таке невдоволення лакея?! Головне, свято тривало: тепер не менш пишно, ніж повернення Розумихи, справлялося заручення Ганни й Мишані...

От хіба що гості трохи перемінили вбрання, вдягнувши подарунки, привезені Наталею зі столиці! І хоча нічні очіпки виглядали на чарівних голівках селянок у денний час трохи дико, засмучений наречений вирішив, що ліпше мовчати. Йому й без того було, про що журитися...

А ще через день із Санкт-Петербурга на змиленому гнідому коні примчав гонець, який привіз у Леміш грамоту з вимогою про негайне прибуття отрока Кирила Розума до столиці.

* * *

Отак, доволі буденно, в житті хутірського підлітка Кирилка закінчився чорний період убогості й неможливості, замість нього почалася смуга сходження до неймовірного багатства й голосної слави...

Глава 3

Ця страшна таємниця!..

Олександрo-Невсѣка лавра й її околиці поблизу Санкт-Петербурґа, грудень 1742 року

Йому потрібно було поквапитись: отець Феодор відривати від справ по дрібницях не стане! Отже, сталося щось серйозне. Дуже серйозне...

Григорій визирнув з віконця легкої кибитки. Хоча обличчя одразу обпалило крижаним вітром, він не сховався назад, а прикриваючись рукою, крикнув якнайгучніше:

– Тихоне, агов, Тихоне, чи не можна швидше?! Чого це ми плентаємося, немов дохлі мухи?! Вівса ти коневі не насипав, чи що, шельмо?..

– Куди вже швидше?! Ніч, місяць за хмари сховається – нічого не буде видно.

– А куди дивитися?! Дорога прямо через ліс прорубана, нікуди не звертає. Їдь прямо, і край!

– Ех-х-х!..

Слуга не ризикнув більше сперечатися з паном, а тільки шмагнув батоґом коня. Той ображено заіржав: мовляв, і без того тягну, навіщо мене бити?! Тільки тоді Григорій повернувся на місце й заходився щосили розтирати обморожені щоки. Мужикові добре, його обличчя від вітру борода за-

хищає. А от панам належить гладко виголеними ходити відповідно до моди, заведеної ще покійним государем Петром Олексійовичем. Підеш врозріз із модою – оконфузится.

Хоча при тутешньому кліматі безбородим іноді доводиться ой як несолодко! Та й взагалі, змерз він щось...

І все ж таки, навіщо його покликав отець Феодор?..

* * *

Повернутися з-за кордону Григорій мав ще тиждень тому, однак у дорозі через пургу надовго застряг у якийсь безвісний, Богом позабутій дірі. Вимушене неробство стомило його гірше, ніж найважча фізична робота. Діставшись нарешті до своєї маленької кімнатки на території Академії, Григорій заходився розпаковувати речі, найбільше мріючи роздягнутися й завалитися спати, тому що завтра з самого ранку збирався відвідати родину: дуже вже нудьгував по доньках! Та й подарунки закордонні їм треба було віддати, а дружині – піднакопичені грошики. А ще дні через три планував зробити собі приємність, якої мимовільно був позбавлений у дорозі: повернутися назад в Академію й засісти за дослідження...

Зненацька у двері постукали.

– Хто там? – запитав Григорій не занадто люб'язно.

– Пане, ви тут?.. – донісся з коридору невпевнений голос Тихона.

– Дурень! Де ж мені ще бути, коли я з кімнати відпові-

даю?!

Тоді він і згадав отця Феодора, який серед людських пороків чи не найбільше ненавидів саме тупість...

Дійсно, згадав – але дотепер не міг зрозуміти, було це чи-стою випадковістю або ж він уже тоді нутром відчув, що у старого ченця з'явилася до нього якась надзвичайно важлива справа?..

– Отож я й дивлюся, що пан за всіма прикметами нена-чебто вдома, – пробубонів Тихін, переминаючись на порозі.

– Добре вже, говори, чого тобі? А то краще пішов би відпочити. Ніч надворі, а ти, мабуть, не менше від мене в дорозі вимотався, а?

– Відпочити б справді не завадило, от тільки...

Слуга чомусь зам'явся.

– Що там сталося? – запитав Григорій доволі сухо: саме такий тон незмінно протверезував Тихона, змушував підтягнутися й зібратися з думками. От і тепер слуга відрпортував майже чітко:

– Правда ваша, пане, ледве на ногах стою! Тутечки на вас термінове послання, виявляється, вже другий день чекає.

– Другий день!!! – сплеснув руками Григорій. Ех, пурга, пурга, що ж ти накоїла!..

– Казали на словах, що необхідно передати терміново, а вас і не було, самі знаєте... От я й прибіг. Думаю, напевно там новина яка найважливіша.

– Ну, давай уже скоріше, зараз розберемося, – простягнув

руку Григорій. Тихін вручив йому спочатку цілу купу паперів, що нагромадилися за час їхньої відсутності, а зверху поклав те саме термінове послання й запитав непевно:

– То я піду чи як?

– Облиш, побудь тут. Мало що за новини ти приніс, може, одразу знову в дорогу збиратися треба буде.

І як у воду дивився: у посланні з Олександро-Невської лаври повідомлялося, що отець Феодор серйозно хворий, тому терміново викликає Григорія до себе для передачі якихось відомостей надзвичайного значення. «Благаю, приїдь скоріше!» – так закінчувався короткий, але виразний лист. Мрії про зустріч із доньками й про роботу, що нещодавно долали його, миттєво вилетіли з голови. Григорій зненацька впіймав себе на думці, що за останній рік, здається, так жодного разу й не відвідав старого ченця. Що з ним трапилося, цікаво? І які відомості він хоче передати?..

Втім, гадати не мало сенсу. Григорій лише зітхнув і уривчасто кинув Тихонові:

– Збирайся. Щоб через півгодини був готовий.

– Так ніч же надворі!..

– Знаю без тебе, що ніч. Але справа не терпить зволікання.

– А куди поїдемо, пане?

По голосу відчувалося, що Тихона таке рішення хоч і засмутило, однак аніскілечки не здивувало. Хто-хто, а Тихін знав характер свого пана: треба – отже, треба, і без зайвих

розпитувань!

Не вдаючись у подробиці, Григорій уточнив коротко:

– В Олександро-Невську лавру. Я от тільки пошту переберу, одразу ж і поїдемо. Тож не барися... Іди коней запрягати.

* * *

Кожне слово отця Феодора для Григорія означало дуже багато чого. Ще б пак, адже колись давно саме цей чернець урятував і його самого, тоді ще немовля, і його батька від страшної смерті на лютому морозі. А коли батько-опалювач помер – узявся за виховання сирітки разом з тіточкою Гафією. Тому все, чого Григорій уже досягнув сьогодні й чого ще може досягти в майбутньому, можна сміливо віднести до заслуг цього похмурого, схожого на ведмідя чоловіка.

Ще хлоп'ям Григорій ходив за ним, немов хвостик. З допитливим сиріткою «гроза монастиря» був незмінно привітний і ласкавий. Терпляче відповідав на численні запитання хлопчати. Навчав грамоті, мовам, мистецтву вести бесіду й багато чому іншому – можна сказати, усьому, що сам умів і знав. А знав і вмів отець Феодор багато чого...

Саме за протекцією ченця, що загалом-то не любив «нетямущих людиськ» (хоча це не надто в'язалося із християнським людинолюбством!) Григорій потрапив у школу Феофана Прокоповича, звідки серед дванадцяти кращих учнів був відісланий на навчання за кордон. Завдяки отцеві Феодору

захопився ботанікою: зовсім ще крихітного Григорія чернець брав у «стратегічні походи» за лікарськими рослинами. Вони пропадали в лісах і полях тижнями, вели заготівлю трав, ягід, плодів, кори, коріння й інших компонентів для чудодійних ліків. У походах «дохтур» навчав маленького підопічного, як виживати без їжі, як шукати джерело води за допомогою роздвоєної гілочки. Не ризикуючи попастися на очі цікавій братії, вони відпрацьовували прийоми фехтування на кийках.

Григорій засвоював усі уроки старанно, хоча й не завжди розумів, для чого потрібні такі дивні речі йому – синові монастирського опалювача. Та все це дійсно згодилося набагато пізніше, під час закордонного навчання – навіть отримані уроки фехтування!.. Неймовірно жадібний до знань, він єдиний із дванадцяти вихованців відвідував усі можливі лекції, немов губка всмоктував відомості, отримані від професорів. Іноді кураторам навіть здавалося, що цей дивний отрок роздвоюється! Одному лише Григорію Теплову грошей завжди дивним чином вистачало не тільки безпосередньо на навчання, але й для того, щоб прикупити не передбачену програмою літературу, а також пристойно одягтися.

Опинившись за кордоном, більшість молодих людей до другого року навчання або спивалися, або сьак-так животіли. Цього ніяк не можна було сказати про безрідного сирітку з Олександро-Невської лаври: до третього року навчання він одягався у кращих кравців, відвідував «модні збори» і сало-

ни, де незмінно опинявся в центрі загальної уваги. До того ж про нього говорили як про відчайдушного дуелянта...

Саме у Теплова завжди можна було запозичити в борг пристойну суму, купити недорого університетську роботу на будь-яку тему й одержати рекомендації, як вийти із найскладнішої ситуації, – не задурно, звичайно ж... але головне, що рекомендації були найдієвішими! До Теплова звертали-ся всі кому ні ліньки. Навіть університетські куратори, програвшись у карти, позичали у Григорія пару-трійку срібних монет.

Загалом, за кордоном він часу не гаяв: залишав Санкт-Петербург практично жебраком, у постолах, ляних штанях і довгій полотняній сорочці з жалюгідною торбинкою за плечима, а повернувся до столиці із чотирма скринями, в одній з яких були речі, у трьох інших – книги й інструменти. Причому це була лише мала частина нажитого майна: решту доправили пізніше морем – разом з родиною, якою він також устиг обзавестися.

Багато хто захоплювався Тепловим, деякі заздрили, а дехто називав крізь зуби жадібним авантюристом. Втім, думка жалюгідних невдах мало хвилювала Григорія. Для близьких він незмінно залишався турботливим люблячим батьком, названим сином і племінником: безумно любив доньок, поважав дружину, посилав подарунки для Гафії й отця Феодора, був з ними м'яким, незмінно уважним, готовим задовольнити будь-яке прохання.

А іноді, немов у далекому дитинстві, міг навіть зненацька ткнутися в плече Гафії й заридати, згадуючи перенесені поза монастирем поневіряння, безсонні ночі, незаслужені прискіпування вчителів, глузування більш заможних вихованців. Зі старим же ченцем, якого потай вважав своїм батьком, ділився всіма секретами (навіть незначними), хизувався перемогами й тихенько нашіптував про ганебні поразки – хоча останніх було не так уже багато. Отець Феодор терпляче вислуховував Григорія, щоб потім «по кісточках» розібрати правильність ухвалених рішень...

* * *

В Олександро-Невську лавру домчали вже над ранок, у зимову пору року невіддільний від ночі. Віддавши стомленому Тихону легку сумку, де лежали хитромудрі інструменти, придбані за кордоном спеціально для отця Феодора, і подарунки для Гафії, Григорій наказав слuzі віднести все це в кухарчин новий будинок, сам же кинувся в апартаменти ченця.

Змучений хворобою старий сполотнів і схуд надзвичайно, тож виглядав незвично маленьким на своєму величезному ліжку. Побачивши Григорія, скрикнув з неприхованим захватом:

– Гришутко, хлопчику мій, ти таки приїхав!..

Спробував підвестися з постелі, але одразу повалився назад, моторошно захекавшись. Послушник, що чергував біля

ліжка, негайно обійняв хворого за плечі й спробував повернути на місце. За допомогою Григорія це вдалося, і вони вдвох напоїли його трав'яним відваром. Кашель припинився.

– Хлопчик мій приїхав... – ще раз повторив отець Феодор.

– Так-так, я тут, – якомога м'якіше сказав Теплов. – Ти хотів мене терміново побачити. Що трапилося?

Втім, усе було зрозуміло: літня людина, люта зима... Застидився старий. І навіть власноруч приготовлений диво-відвар виявився непотрібним.

– Так, терміново... – просипів отець Феодор, спостерігаючи за вихованцем, що уважно й навіть якось прискіпливо принохувався до рідини, наливої в невеликий глиняний горщик. Потім погляди їх схрестилися. Вони не сказали ані слова, але прекрасно зрозуміли один одного:

«Думаю, тобі все ясно, хлопчику мій...» «Ні, тільки не це!...»

«Рано або пізно кінець настане. Чи сьогодні, чи завтра або через рік – яка, по суті, різниця?»

«Я зроблю все, що завгодно!!! Тільки не зараз!...» «Хлопчику мій, головне, що я тебе дочекався!...» «Отче Феодор!...»

– Пішов геть, – тихо, але з почуттям вимовив хворий. І настільки несподіваною була сила цих слів, що Григорій і послухник одночасно здригнулися.

– Хто пішов геть?.. – пролепетав переляканий хлопчик.

– Ясна річ, ти, дурбелік, – роздратовано (як завжди в подібних випадках) відгукнувся чернець.

– Але-е-е...

– Мені потрібно поговорити з моїм хлопчиком без зайвих свідків.

– Не переживай, у разі чого я про хворого подбаю, – поспіхом завірив послушника Григорій, потім поспішив випроводити хлопця геть, якомога щільніше прикрив за ним двері й повернувся до хворого. Тоді, уп'явшись у видиму тільки йому одному точку десь на стелі, отець Феодор почав свою розповідь.

– Гришутко, ти знаєш, я завжди ставився до тебе, немов до рідного сина. І завжди бажав тобі тільки добра. Тепер уже не дні мої – навіть години полічені...

– Ні!..

– Не переривай, прошу. Увесь час хвороби я жив одною лише думкою про нашу останню зустріч, тому що настав момент, коли ти повинен довідатися дещо важливе. Не буду розповідати, хто такий я сам. Скажу лише, що я дуже багато зробив для батьківщини не тільки на мирному, але й на військовому поприщі... Та доля не надто прихильна до мене: кляте поранення в ногу одразу перекреслило всю армійську кар'єру. Титанічними зусиллями подібних до мене людей міняється історія цілих держав, однак сила наша в нашому числі, а слабкість кожного при ньому залишається...

– Хіба може хтось замінити тебе? – щиро здивувався Григорій.

– Не перебивай, Гришутко, краще слухай уважно... Так, я

служив батьківщині як і раніше, однак колишніх обов'язків виконувати вже не міг. Тому найвищою волею государя імператора Петра Олексійовича мене доправили в цю лавру, що у ті роки була ще звичайним монастирем: родиною й дітьми я обзавестися не встиг, а втручатися в мою діяльність було суворо заборонено не тільки ченцям, ба навіть архімандритові Феодосію!..

Отак і животів я тут, доки зимовою ніччю, майже такою ж морозною, як нині, Бог не змилостивився наді мною й не послав мені тебе як вихованця... Гришутко, знав би ти, як я зрадив!!! Нарешті з'явилася слабка надія, що справу свою зможу передати тобі – моєму земному наступникові.

– Ах, знаю я все це! Чув, еге ж, – зітхнув Григорій.

– Це ти про розповіді ченців, чи що?..

Теплов був занадто засмучений хворобою отця Феодора, щоб уловити в його голосі приховану іронію.

– Мені переказували все це не десять разів і навіть не сто, а...

– Хлопчику мій, усе це неправда! Називай, як хочеш: легенда, міф, вимисел...

– Неправда?! – здивувався Григорій. – Але ж усі, включаючи тебе самого, повторювали, що моя мати померла, батьком же моїм був монастирський опалювач Микола Теплов, який хотів віднести мене, немовля, до своєї родички Гафії, у дорозі на нас напали вовки, ми дивом вижили, а тіточка Гафія...

Його зупинив чи то слабкий сміх, чи сухий кашель старого ченця. Про всяк випадок Григорій потягнувся до глечика з відваром, однак отець Феодор тільки рукою махнув і продовжив:

– Ні, Гришутко, це неправда. Це все я вигадав тієї ж ночі, коли тебе принесли в нашу обитель. А на ранок повідав вигадану історію ченцям, щоб вони розповідали всім, хто спитає, те саме. Правду ж знають лише троє людей на всьому світі: я, Гафія та Никодим.

– Мовчальник?..

– Саме так: для того, щоб цей дурний боягуз раптом не пробовкнувся, я незабаром підмовив архімандрита накласти на Никодима за якусь провину обітницю довічного мовчання. Як бачиш, він хоч і дурень, а даного Господові слова не порушив.

Старий чернець посміхнувся. Григорій же запитав наполегливо:

– Тоді хто ж я такий? Може, зовсім і не син опалювача?

– Ні, Гришутко, ця людина не батько тобі.

– Он як?.. То може, я й не сирота зовсім?

– Сирота.

– Що ж тоді?! У мене що, хвіст або ратички з різками були?

– Ні, Гришутко, набагато, набагато гірше...

– Що іще може бути гірше?! Без роду й племені...

– А от і ні! Ні, Гришутко, зовсім ти не безрідний...

Погляд Теплова був настільки красномовним, що хворий зітхнув:

– Буває, що приналежність до того або іншого знатного роду – це гірше, ніж походження від самого нечистого...

Отець Феодор зайшовся моторошним кашлем. Григорій хутко подав залишки відвару, хворий жадібно надпив, якийсь час відлежувався, потім мовив:

– Послухай, от ти вчився спершу у Феофана Прокоповича, потім за кордоном... А ким би хотів стати в майбутньому?

– Є в мене мрія: найбільше у світі хочеться стати вченим. Вивчати рослини – це так цікаво! А також хімія...

– А ще?

– А потім... мабуть, хотів би управляти школою. Може, насаджувати освіту, як Феофан Прокопович, якому ти рекомендував мене в учні, пам'ятаєш?..

– Ще б пак, – кивнув отець Феодор, але одразу додав: – І все-таки, Гришутко, мені чомусь уявляється, що ти не до кінця відвертий зі мною навіть у момент, коли я перебуваю на смертному одрі.

– Та як можна!.. – обурився Теплов, однак хворий владним жестом змусив його замовкнути й запитав наполегливо:

– А от сенатором ти хіба не хотів би стати? Або в колегії якійсь засідати, державними справами займатися...

– Я відвертий з тобою, отче. Але недарма говорять: кожному своє місце!.. Я ніколи не думав ні про сенат, ні про колегії. За кордоном незмінно був першим у навчанні, а тут

я людина без роду й племені, син опалювача Теплова...

– Забудь ти про це, зрештою! – мовив чернець роздратовано. – І якщо вже говорити про «місце» для таких, як ти...

– Тоді хто ж я такий?!

– Добре, зараз довідаєшся. Негайно.

І чернець почав свою розповідь:

– Одною морозною ніччю до воріт нашої лаври, що на ту пору була ще монастирем, приповз зранений польський офіцер...

– Офіцер?! Польський?!

Григорій не вірив власним вухам.

– Так, мій хлопчику, ти не помилився: польський офіцер. Щоправда, невисокого чину, але офіцер... І постраждав він зовсім не від вовчих зубів, а явно від рук людських. Від озброєних рук – врахуй це. Пам'ятаєш рани нашого опалювача?

– Пам'ятаю...

Зрозуміло, такого не забути. До речі, опалювач прожив недовго. Либонь, добряче йому дісталося! Неборака...

Однак Теплова цікавило інше:

– Скажи, а що по-твоєму полякам було робити в тутешніх краях?

– Наскільки я зрозумів, то була секретна місія...

– Звідки ти знаєш?!

– Річ у тім, що з вояком було немовля, причому не з простого, а з дуже древнього дворянського роду – буквально ко-

ролівських кровей! Дитина була загорнута в найтонші пелюшки, на кожній з яких був вишитий родовий герб. Ця людина також принесла грамоту, написану на пергаменті й завірену відповідними печатками, а крім того – уламок багато оздобленої фамільної шпаги.

– Але ж ти тільки-но сказав, що дитину приніс усього лише молодший офіцер...

– Це зайвий раз підтверджує, що поранений ніс чуже дитя. І нарешті, останнє: на немовляті був золотий католицький хрестик.

– І ти хочеш сказати, що...

Григорій розгублено замовк.

– Так, Гришутко, саме так: ти й був отим самим немовлям!

– Навіщо ж тоді ти придумав усе, що мені розповідали?

– Боявся, що вас почнуть шукати: дарма ж на вас напали! А хто це зробив і навіщо, я одразу не міг зрозуміти. Тобі, мій хлопчику, було безпечніше рости під чужим ім'ям...

– Але ж нас не шукали?

– Не шукали – і слава Богу!

– А тепер?

– Тепер стан справ змінився, старі конфлікти забулися. Тож можеш сміливо відкритися світові під своїм справжнім ім'ям: ніяка небезпека тобі більше не загрожує.

– До речі, щодо імені: наскільки я розумію, людина з ім'ям Микола Теплов ніяк не може бути польським офіцером!

– Як насправді звали того молодшого офіцера, один Бог

відає. Миколою його прозвав я, оскільки він був урятований від смерті вночі проти свята Миколи Чудотворця. А Теплов – це тому, що став монастирським опалювачем. Григорієм же тебе нарекли в православному хрещенні.

– А тіточка Гафія?..

– Куховарка вже тоді жила при нашій лаврі й вже тоді овдовіла. Її турботам тебе й доручили, насамперед. Гафія, зрозуміло, пригріла крихітку-сиротинку й вигодувала тебе козячим молоком. От як усе було.

І поки Григорій повільно розгойдувався взад-уперед, що-сили стиснувши долонями скроні, в яких пульсував оскаженілий вир крові, старий чернець констатував:

– Ну от, мій хлопчику, тепер ти знаєш таємницю свого походження, а маючи у своєму розпорядженні докази, незабаром зможеш підтвердити його. Тоді досягнеш усього, чого забажаєш! Захочеш у колегію потрапити – потрапиш! Якщо серцю твоєму миліша наука... Що ж, станеш знаменитим вченим... та хоч Академією наук управлятимеш!.. Ну, а якщо все ж таки захочеш сенатором зробитися – будеш у сенаті засідати з іншими панами! Я все це бачив...

– Де бачив?! Як?! – здивувався Теплов.

– Видіння мені було, Гришутко, видіння...

Погляд отця Феодора помутнів, він повільно повернув обличчя до стіни.

– То де ж ці самі докази, про які... – почав Григорій, однак старець простогнав:

– Облиш, дай-но передихнути. Зле мені, ой, зле!..

Теплов якийсь час сидів нерухомо, потім заходився шукати по кишенях модного камзола. Під час перебування за кордоном він натрапив на якусь стародавню монету (за всіма ознаками іспанську). Знаючи, що колишній його вихователь радіє подібним речам, Григорій прихопив монету в подарунок отцеві Феодору. Тепер був саме час відволікти хворого від важких думок.

Однак замість монети намацав якийсь пакет. Обережно дістав, оглянув. От горе! Це була записка із Санкт-Петербурга, із самого царського палацу, також передана йому Тихоном у купі запізнілої пошти. Григорій був настільки поглинений думками про прохання отця Феодора терміново приїхати в лавру, що зовсім забув про палацове послання... хоч і збирався прочитати папір по дорозі.

Зламавши воскову печатку, він заглибився в читання. Це було запрошення на аудієнцію до Олексія Розума – фаворита Єлизавети Петрівни. Після офіційного повідомлення (втім, безнадійно простроченого) йшла приписка, зроблена, мабуть, рукою самого пана Розума, яка повідомляла, що їм варто невідкладно зустрітися у надзвичайно важливій справі.

Теплов повільно склав папір і настільки ж повільно сховав у кишеню камзола. Ну от, схоже, пророцтва отця Феодора вже починають збуватися: його запрошують на аудієнцію до Санкт-Петербурга...

А втім...

Втім, усе це маячня! Таємниця народження... Він – польський дворянин... та до того ж ледве не королівських кровей!..

Ні, не може бути. Не може – тому що так не буває...

Розмова зовсім вибила Теплова з колії. Він навіть і мріяти про щось подібне не міг... Більше того – не насмілювався!!!

Ні, таких див у житті не буває.

Не буває!!!

Але... запрошення в палац?! Он же воно, у кишені камзола лежить...

Виходить, він тепер може досягти будь-яких висот?! Знатне походження... Його світлість Григорій Теплов... Його... високість... величність...

Усе закрутилося перед очима...

Втім, маячня все це!!! Як він доведе своє знатне походження?! І головне, дотепер же нічого неясно... Місія, за словами отця Феодора, була секретною! Які сліди від неї залишилися, де їх шукати?!

Господи, Господи!..

Поруч пролунав стогін. Григорій здригнувся і з надією подивився на згасаючого старця. Хворий щосили напружився, простягнув руку до образів у покуті, прохрипів щось на кшталт:

– Та-а-ам... Про-о-о... Та-а-ам!..

Але в цю мить душа покинула колись сильне й гарне, а нині висохле від хвороби тіло отця Феодора. Тепер на ложі

перед Тепловим лежав усього лише мертвий старий, що на кілька секунд навіть видався йому чужим і зовсім незнайомим.

– Агов, хто-небудь! Допоможіть!!! – щосили крикнув Григорій. Він очікував, що сюди негайно вбіжить послушник, вигнаний перед початком розмови. Принаймні, Тихін...

Однак замість нього на лемент у кімнату вихором влетіла... Гафія! Насамперед подивившись на отця Феодора, вона рвучко перехрестилася, потім кинулася до шафи із книгами, щось дістала звідти й швидко загорнула у зірвану із плечей шаль.

– Тіточко Гафіє!.. – тільки й зміг вимовити Теплов, щиро здивований побаченням. Як пояснити дивне поведження жінки, яку він, здавалося б, знав як облуплену?! Як можна брати щось із кімнати, у якій тільки-но помер не хтось, а отець Феодор?!

Та куховарка швидко озирнулася на Григорія, приклала палець до губ, прошипіла: «Тс-с-с!...», кинулася в покуття, витягла щось із-за найбільшої ікони. При цьому, однак, зачепила лампадку, що ледь не потухла, й обварила розпеченим маслом руку.

– Тіточко Гафіє... – промимрив ще більш розгублений Теплов. Жінка скривилася від болю, однак лише мовчки махнула рукою. Григорій підвівся, зробив кілька кроків до куховарки, але, не втримавшись на ногах, завалився на підлогу, немов діставши удар під коліна.

– Ні-і-і!!! – тільки й зумів викрикнути Григорій, головою вперед провалюючись у скажений чорний вир. Перелякане голосіння Гафії: «Ах ти ж, Господи! Та у нього жар!...» – потонуло у колокольно-мідному гудінні.

* * *

Гарячка мучила Теплова три дні. Він метався, марив, ви-крикував щось нерозбірливе про титул, про дворянство, про рабський стан душі... Гафія ні на крок не відходила від «бідолашного дитятка». Горе яке: її ненаглядний Гришунька зовсім розхворівся...

На четвертий день він отямився й насамперед промимирив:

– Тіточко Гафіє, як там отець Феодор?! Сподіваюся, йому краще?..

– Що ти, Гришунько, що ти! – куховарка аж перехрестилася. – Отець Феодор помер у тебе на руках. Чи забув, еге ж?..

Григорій повалився на ліжко. Ну так, так... Помер старий чернець! Пішов назавжди!..

– Гришуню!..

Теплов подивився на зігнуту над ним жінку. Тільки зараз побачив, як постаріла Гафія, як потьмяніли її колись прекрасні очі, опустилися куточки губ, побіліли русяві коси, згорбилася фігура. І Григорію раптом нестерпно закортіло

повернутися назад у дитинство, знов стати маленьким, обійняти рученятами тітотчину шию, вдихнути аромат ромашки й м'яти, що йшов від її волосся. І, звісно ж – сміятися від веселих розповідей отця Феодора!

Яким усе тоді було легким і простим!..

Він знов знепритомнів.

* * *

– Як почувається пан Теплов?

– Йому вже краще. Ще пару днів і...

– Ти гарантуєш?

– На все воля Божа!..

– То що ж мені переказати панові Розуму?

– Перекажіть, що я зроблю все можливе.

– А неможливе?..

– І навіть дещо неможливе.

– Дивись же, каналія! Лікуй Теплова скоріше, бо пан Розум утомився чекати. Теплов потрібен йому для державної справи великої ваги.

– Слухаюся, пане. Буде виконано.

Двері ляснули, і вже іззовні долинуло:

– А із собою я візьму цього дурбеліка... Як там його звати?!

– Тихоном.

– Ага! Нехай усе підтвердить самому панові Розуму! Осо-

бисто!

Потім голоси забубоніли нерозбірливо, поступово віддаляючись. Григорій повернув голову в напрямку дверей і зустрівся поглядом з Гафією.

– Тіточко, хто це в нас?

– Це, Гришунько, лейб-медик самої Єлизавети Петрівни прибув лікувати тебе, а з ним посланець від пана Олексія Розума. Гонець зараз до Санкт-Петербурга збирається й слугу твого забрати із собою хоче, як свідка своєї правдивості. Оскільки дуже на тебе в палаці чекають!..

Так-так, от воно: перш ніж хвороба підім'яла його, Григорій читав позабуте послання з палацу. Здається, воно дійсно було від фаворита Єлизавети Петрівни...

І ще: в останні свої хвилини отець Феодор говорив щось про блискучі перспективи свого вихованця... А він ще подумав, що марення старця починають збуватися...

Невже?!

– Тіточко Гафіє, пам'ятається, перед смертю отець Феодор говорив про моє справжнє походження.

Куховарка мовчки кивнула.

– Про те, що опалювач зовсім не був моїм батьком... І взагалі навіть Миколою Тепловим не був... Ти знала про це? Знов мовчазний кивок.

– А докази?! Де докази, тіточко, рідненька?..

Гафія втретє кивнула, потім перехрестилася, дістала зі скрині зав'язану вузлом шаль. Через кілька секунд Григорій

тримав уламок багато оздобленої шпаги з фамільним гербом, натільний католицький хрестик із чистого золота...

А найголовніше – вкритий брунатними плямами пергамент! Чорнильні букви місцями розпливлися, але і грамота, і печатки, що прикрашали її, збереглися досить пристойно...

* * *

Отак Григорію Теплову відкрилася таємниця його походження. І якби не завбачливість отця Феодора, хтозна, як склалася б доля не тільки імператриці Єлизавети Петрівни, але й братів Розумовських.

А з ними й подальша доля України...

Глава 4

Продана шляхетність

Санкт-Петербург, літо 1743 року

На чолі натовпу численної прислуги перед одним з бічних входів Зимового палацу походжав сам обер-егермейстер Розум у парадному, розцяцькованому золотом камзолі й при ордені Андрія Первозваного, нещодавно дарованому милістю Її Імператорської Величності. Темне, завите у крупний локон волосся було акуратно затягнуте червоною стрічкою за останньою столичною модою, великі чорні очі палали нетерпінням.

– Добре виглядаєте, Олексію Григоровичу! – кинув Григорій Теплов, ад'юнкт і товмач при Академії. – Тільки дарма отак вдягнулися. До чого це?..

– Брата зустрічаю, дорогого для мене гостя, тому маю виглядати відповідно моменту... А от ти чого одягся скромно? Чи то зібрався кудись? – у свою чергу поцікавився Олексій, оглядаючи непривабливий дорожній костюм ад'юнкта.

– Взагалі-то в дорогу не збирався, але думаю, поїхати все ж таки доведеться...

Та в цей момент до входу підкотила посіріла від куряви карета, з неї не те щоб вийшов – буквально вивалився ви-

сокий худий юнак років шістнадцяти в латаних-перелатаних полотняних штанях, довгополій лляній сорочці й колись чорних збитих чоботях.

– Кирилко, дороженький мій!..

Широко розкривши обійми, Олексій Григорович попрямував до змученого мандрівника. Та не встиг зробити й кроку, як осліплений сяйвом золота і дорогоцінних каменів на ордені, сухорлявий хлопчик хутко зірвав з голови капелюха, впав перед обер-єгермейстером у дорожню пилюку й заходився ретельно відбивати уклони.

– Кирилко!..

Відбивати уклони отрок припинив, однак з колін не підвівся, а завмер у безглуздій позі, ледь повернувши голову й чи то прислухаючись, чи то непомітно придивляючись до роззолоченого пана.

Олексій настільки був шокований незвичайним поведінням Кирилка, що не одразу зметикував подати прислужі знак відійти, а усміхненому до вух візникові – забиратися разом з каретою геть. Коли ж перед входом у Зимовий палац залишилися тільки обер-єгермейстер, ад'юнкт і хлопчина, Розум з надією звернувся до Теплова:

– Як ти вважаєш, Григорію, що ж нам тепер робити? Ситуація, будемо відвертими, неординарна: мій братик далеко не піде, якщо перед кожним на коліна падатиме. А тому рішення...

– Олексію Григоровичу, я готовий хоч зараз супроводити

вашого брата до Олександро-Невської лаври, – мовив Теплов спокійно й додав: – Говорив же, що хоч у дорогу не збирався, так поїхати все ж таки доведеться...

«Та він має рацію! І як я сам не здогадався?!» – роздратовано подумав обер-єгермейстер, міряючи Теплова уважним поглядом з голови до п'ят. Розумний, ач який розумний! І навіть угадує події. Треба буде видати Теплову зайвий десяток рубликів за кмітливість.

Але ж справді, підліток ніяк не міг упізнати в блискучому вельможі свого старшого брата, якого зовсім і не пам'ятав... аж ніяк не міг пам'ятати! Адже коли Олексій зник з рідного дому, Кирилку було всього лише два роки. Допоки родина злидарювала, він весь цей час солодко пив, смачно їв, м'яко спав біля ніг своєї любої «панночки»... Нерозумно було розраховувати, що прибувши до Санкт-Петербурга, Кирилко миттєво освоїться!

Обер-єгермейстер з ніжністю і водночас із жалістю подивився на розпростертого в пилюці брата й подумав, що був невинувато вибагливим до Кирилка, налякавши і без того зашуганого хутірського хлопчиська. Та й прислужі показувати його не слід би. Тепер почнуть теревенити... І хто ж стане після отакого конфузу сприймати бідолашного пастушка знатним паном?!

Отже, вирішено: перш ніж представляти брата при дворі, його варто перетворити з холопа на пана. І довірити цю непросту справу Григорію Теплову, мабуть, дійсно можна...

От навіть місце він назвав підходяще: не Санкт-Петербург і не Царське Село, як планував обер-єгермейстер, а Олександрівська лавра! Тільки у святій обителі братик заспокоїться й під чуйним керівництвом ад'юнкта почне потихесеньку вливатися в нове для нього життя.

Обер-єгермейстер обернувся до Григорія й запитав:

– Тож поїдете просто зараз?

Теплов подивився на Кирилка, що дотепер не підводився з колін, однак прислухався до бесіди двох поважних панів, і відповів:

– Мабуть, Олексію Григоровичу, для його ж блага поїдемо негайно. Відправте-но до лаври гінця з попередженням, щоб зустрічали нас. А ми завернемо до моєї Гафії, у лазеньці вашого братика відмиємо, перекусимо, а тоді вже й до лаври попрямуємо.

На тому й вирішили. Обер-єгермейстер щодуху кинувся в палац і хвилин через десять повернувся в супроводі лакея, що ніс три шкіряних мішечки. Один з мішечків він узяв у слуги й передав ад'юнктові зі словами:

– Оце, Григорію, жертвую для монастирських потреб, як давно вже обіцяв. І передай архімандритові, що Олексій Григорович Розум найближчим часом надішле ще книги для монастирської бібліотеки. Зрозумів?

– Аякже, Олексію Григоровичу, – кивнув Теплов.

– Добре, дякую. От тобі платня за місяць. А оце витрать на Кирилка, – обер-єгермейстер послідовно передав ад'юнк-

тові два інших мішечки. – Якщо знадобляться ще гроші, не соромся, пиши. Ну все, з Богом!..

Розум знов простягнув руку до брата, що підвівся з колін, однак отрок зненацька відскочив, немовби від удару ухилявся, і знов grimнувся в пилюку.

– Та що ж це таке!.. – спересердя зойкнув обер-егермейстер. Він дістав з-за обшлага рукава мереживного носовичка й швидко витер сльози, що мимоволі потекли з очей. Ой леле, натерпівся ж молодшенький братик, поводитьсь, немовби боягузливе щеня якесь, прости Господи! Але нічого, це минеться...

Теплов спритно підняв з пилюки Кирилка, який досі нічого не втямив, і потягнув за собою геть від Зимового палацу. В одному з провулків на них очікувала нова карета, хоча й далеко не така розкішна, як та, що примчала отрока до Санкт-Петербурга. Посадивши юнака на лаву напроти себе, ад'юнкт наказав візникові гнати щодуху. Клацнув батіг, коні зірвалися в галоп, несучи пасажирів у прекрасне далеко...

*Олександрo-Невськa лаврa поблизу Санкт-Петербурга,
літо 1743 року*

Кирилко був геть розбитий і подавлений. Усю дорогу з Леміша до Санкт-Петербурга він не знав нічого: ні що робити, ані скільки часу займе шлях... Спину ломило, очі зіпалися. На постійних дворах хлопчина боявся виходити з карети, тому жалісливим господарям доводилося подавати йому їжу просто в екіпаж. Матінка передала з ним цілий список зав-

дань для Олексія, але грошей на дорогу Кирилку не виділила – тільки маленький вузлик харчів, які скінчилися дні через три. Візник по-братерськи ділився з нещасним юнаком усім, чим тільки міг, і навіть нічліги на сіннику оплачував.

І що ж тепер виходить: він стільки мучився – а тут вийшов цей поважний пан і прогнав його геть із міста?! Не інакше Кирилко йому не сподобався... То що ж тепер робити?! Як дістатися на рідний хутір без копійки за душею?! Що сказати матусі?! Що робити з її листом, якого він навіть не встиг передати слугам?! І взагалі, що тепер буде з ним?! Куди його везуть? Яка доля очікує на нього?!

І до речі, що це за суворий пан сидить навпроти нього в кареті?..

– Мене звуть Григорієм Тепловим, – зненацька мовив попутник, начебто прочитавши думки Кирилка. – А вас як звуть, парубче?

– Нас?.. Мене?.. – із сумнівом перепитав Кирилко й повертів по сторонах головою, немов сподіваючись виявити в кареті когось іще. – Нас чи... мене?..

– Та вас же, вас, кого ж іще! – підтвердив попутник з ледь помітною іронією.

Кирилку було незвично, що до нього звертаються на «ви». Юнак хотів щось заперечити, але не наважився й сказав лише:

– Кирилом... а що?..

– Отож, Кириле, за розпорядженням вашого брата

Олексія Григоровича ми прямуємо до Олександро-Невської лаври, звідки після навчання під моїм керівництвом повернемося до Санкт-Петербурга... коли я вважатиму, що навчання успішно завершилося. Я дохідливо висловлююсь?

– Так, – ледь чутно прошепотів Кирилко, хоча насправді не надто добре сприймав мову тутешніх жителів. Однак зізнатися навіть у такому дріб'язку не наважився, тому що його лякав сам вигляд загадкового пана. Хто він такий? Чому збирається навчати Кирилка? Читати й писати він уже вміє... Що ж іще потрібно?!

Попутник, що уважно спостерігав зі свого кутка за підопічним, знов немовби прочитав його думки:

– Писати – це добре. Але от, братику, у чому справа: ти повинен постаратися вивчити, наприклад, палацовий етикет. Знаєш, що це таке?

Загадкова фраза незнайомця розгубила Кирилка. Він геть не зрозумів значення слова «етикет», але слово «палацовий» привело його в трепет. Отже, він повинен освоїти щось надзвичайно важливе?..

Цілком задоволений досягнутим ефектом, суворий попутник замовк. Мовчав і Кирилко. Вже почало сутеніти, але карета неслася, не зменшуючи швидкості. Нарешті незнайомиць виглянув у віконце й звернувся до юнака:

– Ну от, під'їжджаємо.

Незабаром екіпаж стихив хід, потім зовсім зупинився. Візник моторно зістрибнув з козел, висунув маленьку схо-

динку, розкрив двері карети.

– Виходьте, пане, – запросив він Теплового. Той вийшов першим і допоміг вийти Кирилку. Однак не встиг юнак ступити на землю, як переживання, нагромаджені за цей незвичайний день, і ковток свіжого літнього повітря після спертості атмосфери задушливих екіпажів зробили свою справу: в голові запаморочилося, коліна підломилися... Григорій спритно підхопив юнака й поніс до будинку, із хвіртки якого назустріч їм уже бігла схвильована Гафія, ще більш постаріла, але все така ж невгамовна, як і в молодості.

– Ой, та що ж це таке сталося з дитятком? – зарепетувала вона. – Неси його, Гришутко, до будинку, я там уже послала. Вечеряти давно пора, я щойно шанежки спекла та паски, та й молочка парного для тебе, Гришутко, приготувала – все, як ти любиш! І гурзочки солоненькі... Усе це на столі! І ягідки теж. Нехай небагато, але зібрати встигла: очі у мене вже слабшають...

– Не хвилюйся, тіточко Гафіє, головне, щоб голова вціліла та руки-ноги на місці були, а решту ми поправимо. Вірно?

– Вірно, Гришутко, вірно!

Кирилка внесли в затишну кімнатку, роззули й поклали на ліжко. Гафія принесла кухоль парного молока, яке юнак з жадібністю випив і одразу ж міцно заснув, зовсім по-дитячому підіткнувши під щоку стислий кулак.

Наступного ранку Теплов прокинувся пізно й насамперед попрямував на кухню. Зрозуміло, Гафія порпалася біля па-

лаючої печі. На столі вже рум'янилося блюдо пиріжків з капустою та грибами, був тут і глечик парного молока. Григорій узяв пиріжок, налив молока в кухоль, але перш ніж вкусити настільки улюблений простецький «сніданок від тіточки Гафії», запитав:

– А той що, невже спить дотепер?

– Якщо ти Ванюшку-візника маєш на увазі, то він на самому світанку піднявся й назад виїхав, – Гафія повернула до Григорія розпашіле від грубого жару обличчя. – Родина у нього, сам знаєш.

– А Кирилко?

– Цей надворі дрова коле.

– Невже? Ото добре! І як він?

– Ледве за стіл посадила, – посміхнулася Гафія, – та ледь змусила цього сіромаху хоч щось перехопити! А опісля одразу ж надвір помчав дрова колоти. І звідки в нього тільки сили?! Вчора непритомнів, сьогодні майже нічого не поїв, а вже цілу годину працює... Ти не сердься на нього, Гришутко, по всьому видно, хлопчина гарний, ласкавий... А хто він такий, до речі?

– Та так собі... майбутній царевич! – пожартував Теплов. Гафія подивилася на вихованця несхвально. Мовляв, настільки ризиковані розмови в іншому місці могли б завершитися досить кепсько. Добре, що тут їх не почує ніхто сторонній!..

Однак уголос сказала зовсім інше:

– Вам би, Гришутко, у лазеньку сходити. Тутечки нещодавно монастирські приходили, до них гонець зі столиці приїжджав щодо вас. То вони мені води наносили й лазеньку натопили. Я там вам віничків березових поклала й мильця...

– Дякую, тіточко Гафіє, ти просто думки мої читаєш!

– Та що ти верзеш!.. – зітхнула стара. – Чого вже там угадувати, якщо лазенька після далекої дороги – це найперша справа?!

– Було б добре Кирилка в чисте перевдягнути... У тебе щось для нього знайдеться?

– Аякже! Я от тутечки для послушників монастирських сорочки та штані шила, ще в лавру віднести не встигла. До речі, звідти вам дещо передали, от тільки не подивилася, що саме. Мішок он на лаві стоїть.

Куховарка махнула рукою кудись убік.

– Це добре. А чи збереглися у тебе, тіточко Гафіє, гребінь і дзеркало, що я зі столиці привіз?

– І ножиці, й гребінь, і дзеркало – усе є, Гришутко! Аякже?! Ножиці в скриню поклала, там і лежать...

– Тож лазенька вже готова?

– Готова, готова! – посміхнулася Гафія.

Діставши зі скрині ножиці й гребінь, Теплов вийшов у двір. Кирило, скинувши сорочку, оскаженіло рубав дрова. Був він надзвичайно худим і блідим, але при цьому демонстрував величезну працьовитість, що дуже сподобалося Теплову.

– Ви от що: закінчуйте із дровами, давайте краще в лазеньці попаримося, – наказав Григорій. Юнак перестав рубати дрова й завмер, здивовано витріщившись на нього. Теплов спочатку теж здивувався, але вже за мить зрозумів, у чім річ, і м'яко пояснив:

– То це ж я вас учора сюди привіз! Чи не впізнали?

Кирилко насилу вгадав в одягненій по-простому людині вчорашнього шляхетного пана.

– От що з людьми одяг робить... – промимрив замислено.

– Це ви вірно зазначили, – схвалив Теплов. – З вами, Кириле, також цілком може статися аналогічне перевтілення. От тільки вдягати багате вбрання слід на оновлене тіло, а тому – в лазеньку, в лазеньку, в лазеньку!..

Григорій допоміг Кирилку покласти наколоті дрова в рівний акуратний стос, і обидва попрямували в кінець довгого городу до маленької лазеньки. Перед входом Теплов подав юнакові дерев'яний гребінь і попросив розчесати волосся. Виявилося, що воно безнадійно поплуталося й не пускає гребінь рухатися. Хоч як шкода було Григорію чорних кучерів Кирилка, а все ж таки довелося обстригти юнака. Закінчивши із зачіскою, вони нарешті увійшли в лазеньку.

У передбаннику побачили два відрізи невібіленого ляного полотна, два віники, два мідних тазы (небачені для простих людей предмети розкоші, привезені Григорієм зі столиці), два дерев'яних ковші, а також акуратно розрізаний навіп шматок дьогтьового мила. У кутку Теплов помітив уже

знайомий полотняний лантушок, доставлений з монастиря, й акуратно складений чистий одяг.

– От Гафія, от розумниця! І зміну поклала...

Всупереч очікуванням Григорія, лазня справила на Кирилка доволі несподіване враження: юнак не розумів, навіть що влітку йти у натоплене приміщення, якщо поруч є досить глибокий ставок із чистою прозорою водою?! А ці замочені в тазах березові віники взагалі навіювали думку про тілесні покарання... Від усього цього юнак аж знітився. Тим паче, що уникнути екзекуції не вдалося: за наказом Теплова Кирилко приречено ліг на прогріту полицю й мужньо віддав тіло катові на розтерзання. Втім, після перших же хльостких ударів добре розмоченого віника й вигуків: «З віника вода, а з Кирилки худорба!...» – юнак з головою поринув у приємні відчуття.

І треба ж статися такому горю: вийшовши у передбанник після миття, втомлений і розслаблений Кирилко... не знайшов своєї одежки!!! Юнак і припустити не міг, що доки його будуть шмагати віником, хтось украде його речі! Від такої образи хлопчина гірко розридався.

На щастя, тут у передбанник вийшов Теплов і застав Кирилку в повному розпачі. Він не зрозумів, що трапилося, коли ж нарешті домігся від юнака хоч якихось пояснень суті проблеми – то голосно розреготався, чим ще більше налякав підлітка. Однак одержавши зовсім нову, нещодавно зшиту Гафією ляну сорочку й штанята, Кирилко прийшов у пов-

ний захват, порівнянний хіба що з почуттям, коли після приїзду матері в Леміш йому видали зі скрині батьківські чоботи!

Спостерігаючи за його реакцією, Григорій був щиро розгублений. Ой, як же йому пощастило потрапити в монастир на виховання до отця Феодора й до жалісливої куховарки!..

До Олександро-Невської лаври прибули саме до обідні. Гафія не хотіла відпускати ні свого «Гришутку», ані «бідолашне дитятко Кирилка», просила Теплова залишити юнака в неї хоча б на тиждень, щоб відгодувати сьак-так, за її поняттями. Однак Григорій був неблаганний: материнська увага з боку Гафії приводила хлопця в стан крайнього засмучення, він явно намагався втекти від неї подалі. От нехай і відправляється в монастир!..

Як і передбачав Теплов, урочиста атмосфера лаври одразу заспокоїла й мобілізувала Кирилка. Юнак з великим задоволенням молився, співав у церковному хорі й виконував усі завдання монаха-куратора. Незрозуміло, звідки в його художньому тілі бралось стільки енергії: він граючи колов дрова, просапував капустяні грядки, виконував багато такої роботи, що її інший послушник просто не в змозі був зробити за один день! Григорій щиро радів за хлопця: якщо в нього не вийде стати царедворцем, то принаймні відданий вірі чернець із нього точно вийде... а можливо, згодом навіть відмінний архімандрит! Такий у монастирі не стане ледарювати, більше того – особистим прикладом змусить працювати всю братію

на славу Божу!

* * *

Минуло три місяці. Попри вбогий монастирський раціон, юнак підріс, зміцнів, роздався у плечах — загалом, виглядав набагато крупнішим і міцнішим від своїх однолітків. Під сорочкою вигравали відмінні м'язи. Над верхньою губою й на підборідді пробивався світлий пушок. Фізична праця й молитви змінили підлітка на краще. Навіть хода його стала впевненішою.

Кирилко вже не лякався ошатно вдягнених співрозмовників, сміливо дивився в очі кожному. Юнак встиг потоваришувати з дяком, із задоволенням освоював начатки грецької й латини, годинами просиджував у монастирській бібліотеці.

Григорію подобалися зміни, що відбулися з вихованцем. Теплов навчав хлопця всьому, що колись засвоїв від отця Феодора: математиці, філософії, мистецтву самооборони. Вже до кінця четвертого місяця перебування в лаврі юнак абияк розумів німецьку, розв'язував найпростіші завдання, обстоював свою думку у філософських диспутах і доволі вправно фехтував на кийках.

Григорій розписав для нього подальший курс занять і почав дедалі частіше відлучатися до Санкт-Петербурга. Він зрозумів, що експеримент удался: перший крок у перетворенні хуторянина в царедворця (або, в крайньому разі, в ар-

хімандрита) зроблено, потенціал у Кирилка справді достойний. Тепер необхідно підготувати ґрунт для наступних кроків... а разом і про себе подбати! Теплов дедалі частіше вертався в думках до заповітної мрії, у якій інколи навіть боявся зізнатися собі самому – до керівництва Академією!

Тому по завершенні четвертого місяця перебування Кирилка в Олександро-Невській лаврі він відправився до столиці й випросив аудієнцію в обер-єгермейстера. Олексій Григорович відгукнувся миттю, жадібно вислухав останні новини про досягнення молодшого братика й одразу ж погодився із пропозицією Теплового відправитися в подорож по Європі, щоб ознайомитися з тамтешніми університетами, набратися необхідного досвіду й організувати належним чином роботу в Петербурзькій академії наук...

Ідею з ентузіазмом підтримала государиня імператриця Єлизавета Петрівна, з радістю благословивши свого фаворита і його помічника на таку славетну місію.

Олександро-Невська лавра поблизу Санкт-Петербурга, осінь 1743 року

Кирилко колов дрова й акуратно складав їх у стос. Могутнє юне тіло при кожному русі грало відмінними м'язами. Настрій був прекрасний. Учора сам архімандрит Феодосій запросив його до себе в келію, де повідомив, що радіє виявленій юнаком старанності... а разом запропонував залишитися в лаврі послушником. Від захвату Кирилко ледь не

виявив негайної згоди: ще б пак, хоч монастирське життя й було по-своєму непростим, зате обіцяло повну певність становища, гарантувало їжу, дах над головою й шанобливе ставлення мирян!!!

І все ж таки якийсь внутрішній голос зупинив Кирилка. Він чомусь згадав матінку, сестер, брата Олексія і, опустивши очі, смиренно прошепотів:

– Я подумаю.

Архімандрит щосили намагався не показати, наскільки засмучений отакою стриманою відповіддю – попри вогник ентузіазму, що затанцював в очах юнака. Тож не сказавши більше ані слова, отець настоятель відпустив Кирилка одним помахом руки. По тому ж зайнявся звичною справою – полум'яною молитвою.

Архімандрит нездужав. Він був не такий уже і старий, та останнім часом почастишали напади різних хвороб. Доки був живий отець Феодор, той готував пастиреві дивної сили трав'яні відвари – і ніяка хвороба не турбувала настоятеля довгі роки. Тепер же неміч надолужувала своє, мучачи тлінне тіло. Тому архімандрит усе частіше думав про спадкоємця.

Тим часом, у лаврі не залишилося людей, на яких можна було беззастережно спертися й передати їм піклування над монастирською братією. Від дня приїзду в лавру Кирила архімандрит спостерігав за юнаком і незмінно переконувався, що кращого кандидата на роль спадкоємця не знайти. Отро-

кові мав виповнитися шістнадцятий рік, він цілком міг стати послушником – а вже тоді архімандрит спробує виростити з нього прекрасного настоятеля Олександро-Невської лаври...

* * *

Найбільше у світі Теплов мріяв про керівництво Академією наук. Щоправда, реалізувати цю мрію не видавалося можливим. От якби Григорій мав дворянський титул – тоді зовсім інша річ! Тоді він запросто міг би претендувати на жадану посаду...

Саме з цієї причини Теплов посилено переорював архіви в пошуках будь-яких відомостей про польський рід Рожинських – але все було марно. Григорій уже готовий був повторити слідом за безсмертним поетом: «*Lasciate ogni speranza voi ch'entrate*»¹, – як раптом фортуна змінила гнів на милість. Перебуваючи проїздом у Москві, він наштовхнувся в бібліотеці тамтешньої Академії наук на дуже цікавий документ. Ішлося про якогось гетьмана: малорос, католик, особистість досить загадкова, пов'язана з повстанням Лжедмитрія II, – у документі майнуло майже знайоме прізвище... щоправда, трохи перекручене, але все ж таки!.. Втім, і володіння того вельможі виявилися чомусь не зовсім у Польщі, як споконвічно припускав Теплов, а... скоріше, в Україні?! А кровей

---

¹ «Облиште надію ті, хто входять сюди»: напис над воротами Пекла в «Божественній комедії» Данте Аліг'єрі.

він був і справді царських – чи то Рюрикович, чи то Гедемінович...

Отже, отаким був його предок!

Цікаво, що все це означає?..

У всякому разі, навіть таке маленьке відкриття вразило Григорія до глибини душі: нарешті він наблизився до розгадки таємниці свого походження! Оскільки затримуватися в московській бібліотеці надміру не дозволяли поточні справи, ад'юнкт попросив тамтешнього бібліотекаря Силантія підготувати добірку документів, пов'язаних з тією давньою смутою.

Відповідь надійшла неочікувано швидко: вже на третій день після повернення до столиці Теплова наздогнала записка Силантія про те, що необхідні документи зібрані й будуть надані прохачеві для ретельного вивчення, тільки-но він знов прибуде до Москви. Бібліотекар також коротко підтвердив, що в знайдених документах дійсно містяться найцікавіші свідчення давно минулих днів – але панові ад'юнкту краще переконатися в усьому особисто...

То це ж саме те, що треба!!!

Плакаючи найрайдужніші надії й прикидаючи грандіозні плани на майбутнє, Григорій негайно почав збиратися в дорогу. Зненацька в розпал зборів до будинку Гафії, де незмінно зупинявся Теплов, підкотила імператорська карета, з якої кулею вилетів обер-єгермейстер Розум. Вигляд в Олексія Григоровича був у край стурбований. Не привітавшись, він

просто з порога скоромовкою випалив:

– Що сталося в лаврі? Як справи у Кирилка?

– Добридень, Олексію Григоровичу, – якомога спокійніше відповів Теплов, сподіваючись тим самим утихомирити фаворита імператриці. – У Кирилка все гаразд, навчання просувається на повний хід. Братик ваш старанний, особливий інтерес виявляє до вивчення історії, релігії, до мов має хист. А в чім, власне, річ?

– Тоді з якого ж приводу мене викликає архімандрит? – поцікавився Розум. – От щойно одержав від нього листа з проханням негайно з'явитися для дуже серйозної розмови. Як бачиш, я примчав, не гаючи ні хвилини.

– Уявлення не маю, що це означає! – розвів руками ад'юнкт.

– А ти сам давно Кирилка бачив?

– Не далі як сьогодні ранком у городі: братик ваш особистим прикладом надихав монастирських послушників на благу справу догляду за грядками з ріпою. Усі трудилися...

– А може, він нам'яв комусь боки?! Силушка ж у хлопцевих руках богатирська...

– Не думаю, Олексію Григоровичу: братик ваш хоч і дужий, зате вдачею лагідний. Приміром, на кийках б'ється спритно, іноді навіть мені насилу вдається захищатись від його стрімких атак, та ледь побачить найменшу кров – одразу виявляє надмірну жалість і миттю припиняє сутичку. Коротше, не боєць він по натурі своїй...

– Отже, все гаразд?

– Очевидно, що так.

– Ну, тоді отець настоятель, напевно, ще грошей вирішив попросити!

– Можливо, архімандрита якісь питання щодо перебудови монастиря цікавлять, – відповів ад'юнкт, а сам подумав: «Ох, недарма старий лис заворушився! Що ж це він надумав такого?..»

Було очевидно, що Теплов нічого пояснити доладно не може. Довелося Розуму йти просто до архімандрита. Той зустрів фаворита імператриці надзвичайно привітно, Олексій же, незважаючи на високе становище при дворі й розжирілу фігуру, схилився в низькому смиренному уклоні, поцілував руку отця настоятеля й хрест, після чого оголосив, що готовий уважно вислухати його.

Архімандрит пішов з гостем у свою келію для серйозної розмови, попередньо розпорядившись, щоб їм ніхто не заважав. Через півгодини надзвичайно стурбований Олексій Розум вийшов за монастирську огорожу й попрямував до будинку Гафії. Здавалося, він був чимось надзвичайно збентежений і стурбований.

Теплов вийшов назустріч фаворитові імператриці.

– Ну, і що ж там сталося, Олексію Григоровичу? Що сказав отець настоятель?

Обер-єгермейстер був настільки вражений розмовою, що насилу знайшовся з відповіддю:

– Я б тобі, Григорію Миколайовичу, про розмову з архімандритом і без твого прохання повідомив би.

І далі без жодного переходу:

– Але насамперед про інше хотів поговорити. Збирайся в далеку путь, Григорію Миколайовичу.

– Це як же зрозуміти? – здивувався Теплов.

– А от як: поїдеш за кордон з Кирилком, щоб мій брат навчанням старанним надолужив час, загублений у дитинстві на хуторі, а згодом приніс би честь і радість роду Розумів!

– А з чого це отакий поспіх? На наступний рік по весні й поїдемо, – спробував заперечити ад'юнкт, у якого на найближчий час були трохи інші плани.

– На наступний рік може бути пізно. Зараз їхати треба, а вже потім подивимося, де служити братикові моєму: чи Богові в монастирі, чи государині імператриці при дворі...

Однак просто так відмовлятися від своїх планів Теплов не збирався. Довелося ризикнути! Завівши Олексія Розума в будинок і про всяк випадок якнайпильніше прикривши двері, ад'юнкт розповів про все: про загадкову появу біля воріт майбутньої Олександро-Невської лаври тяжко пораненого поляка, що приніс немовля в залитих чужою кров'ю пелюшках, про несподівану знахідку в архівах бібліотеки Московської академії наук, про підібрані Силантієм папери, які треба ще належним чином вивчити... а заразом і про давню мрію керувати Санкт-Петербурзькою академією наук!

Обер-егермейстер вислухав Теплового уважно, з непідроб-

леним інтересом. Очі фаворита заблищали, Розум помітно оживився. Втім, голос його залишався твердим, як криця:

– Дуже цікаві й корисні відомості, Григорію Миколайовичу! Ви не турбуйтеся, поїдьте з Кирилком за кордон, як вам і наказано...

– А як же знайдені в Москві документи?!

– Я особисто подбаю про них.

– Але ж це...

– Більше того, Григорію Миколайовичу, пропоную вам негайно продати мені вашу таємницю для подальшого використання знайдених відомостей мною особисто. При повному вашому невтручанні, ясна річ...

– Що-о-о?!

Теплов відмовлявся вірити власним вухам.

– Люб'язний мій Григорію Миколайовичу, за знайдені документи ви одержите гарні гроші, мою повну прихильність і заступництво, однак надалі не станете претендувати ні на що, пов'язане зі змістом знайдених паперів. Натомість я особисто подбаю про те, щоб керівництво Санкт-Петербурзькою академією наук дісталася саме вам і нікому іншому.

Теплов очікував почути у відповідь на своє зізнання все що завгодно, тільки не це! Хоча думка про те, що самому Розуму шляхетного походження не вистачає так само, як і Теплому, здавалося б, лежала на поверхні. І як він одразу не зметикував?! Знайшов з ким ділитися таємницею, нема чого сказати!..

Не дивно, що ад'юнкт вирячився на обер-егермейстера із найдурнуватішим виглядом. Розуміючи його стан, фаворит імператриці продовжив проникливим голосом:

– Зрозумійте ж, люб'язний мій Григорію Миколайовичу, якщо ви не продасте мені права на ці документи, вам доведеться не тільки особисто розкопувати всі можливі відомості про вашого шляхетного предка, але також довести, що саме ви є його нащадком! А у вашому становищі це практично неможливо: для такої справи необхідні достатній час, вплив у вищих сферах суспільства, зв'язки з потрібними людьми й великі, дуже великі гроші! От скажіть, приміром: хто знає про згадані вами предмети – про уламок шпаги, про залиту кров'ю грамоту й золотий натільний хрест?

– Тіточка Гафія знає.

– І все?

– Окрім неї знав ще мій вихователь – отець Феодор.

– А цей... як там його – послушника того як звати?

– Никодимка?

– Так-так, саме він!

– Ні, Никодим нічого не бачив. Наскільки мені відомо й від Феодора з Гафією, і від нього самого, він у ту ніч від страху знепритомнів. Тільки Никодимка давно вже не послушник, він давно вже...

– Ну, це не важливо. А ще хоч хтось знає? Хоч одна жива душу?

– Ніхто, окрім Гафії. До речі, краще за всіх на цій за-

плутаній справі знався ще мій названий батько Микола Теплов...

– Той самий поранений у груди поляк?

– Ну так, він самий. Тільки людина ця померла ще раніше від отця Феодора, а після поранення свого не могла вимовити ані слова.

– Прекрасно, Григорію Миколайовичу! А чи залишив головний учасник подій тієї ночі – покійний отець Феодор хоч якесь письмове свідчення про дивовижні події, що мали місце в Олександрівській лаврі в грудні 1714 року від Різдва Христового в переддень свята Миколая Чудотворця?

Відчуваючи підступ, та при цьому щиро не розуміючи, куди ж хилить обер-егермейстер, Теплов відповів простодуш-но:

– Не залишив. А яке це має значення?

– Має, люб'язний мій Григорію Миколайовичу, ще й яке значення має! Бо виходить у нас от що: як доказ свого шляхетного походження чи то від польського, чи то від мало-російського дворянина ви збираєтеся продемонструвати деякі речі. При цьому засвідчити зв'язок цих речей з вами в момент вашого народження може одна-єдина жінка – ваша колишня вихователька Гафія. Яка заради улюбленого прий-мака, зрозуміло, підтвердить усе що завгодно...

– Так як ви смієте!..

Хвиля крові вдарила в голову Теплову, кулаки стиснулися самі собою.

– Облиште гніватись, люб'язний. Я говорю з вами подружньому, але якщо справа з вашим походженням дійде до серйозного розгляду... Повірте, Григорію Миколайовичу, і з вами особисто, і з вашою колишньою вихователькою Гафією заговорять зовсім по-іншому. Я ж усього лише констатую, що через відсутність власних дітей Гафія, як найдобріша жінка, всю душу вклала у ваше виховання. Тоді чи можна покладатися на її слова, якщо заради райдужної перспективи свого вихованця вона, зрозуміло, підтвердить і спростує все що завгодно?!

– Давайте-но покличемо Гафію, самі її розпитаєте! Вона по господарству клопоче, – Теплов попрямував до дверей, однак Розум зупинив його:

– Облиште діяти, Григорію Миколайовичу, а краще тверезо оцініть мої слова. Особисто я не сумніваюся в Гафії, але інші цілком можуть засумніватися. Ті, від кого залежить рішення про визнання вашого шляхетного походження... Отже, інших свідчень, залишених живими або мертвими, у нас немає. Тоді повторюю: чи повірять зацікавлені особи тому, що уламок шпаги й старий пергамент були пов'язані з вами, люб'язний мій Григорію Миколайовичу, в момент народження?..

Відчувши вбивчу правоту Розума, нещасний Теплов у пориві розпачу схопився за голову й похитнувся. Він навіть змушений був зробити кілька кроків і обпертися об стіну, щоб не впасти.

– Ну, що скажете на мої слова, Григорію Миколайовичу? – луною долинув до нього голос фаворита імператриці. Ад'юнкт відповів лише нерозбірливим шипінням крізь зуби: по суті, заперечити було нічого.

– Я так і знав, – зітхнув обер-егермейстер. – Щоб вам у настільки сумнівній ситуації повірили, одного лише слова добропорядної монастирської нахлібниці замало, а ніяких інших свідчень ви не надасте. Ви що ж, люб'язний мій, хочете, щоб і вас, і вашу тіточку Гафію обвинуватили у лжесвідченні?! Ви хоча б уявляєте в усій повноті жахливі наслідки такого обвинувачення?..

– Так, це буде жахливо, згоден, – через силу прохрипів Теплов.

– Ну от бачите... Я ж, купивши вашу таємницю, зумію застосувати її з набагато більшою користю й розмахом, ніж ви. Мені каверзи чинити навряд чи насміляться – ну, ви розумієте...

Бідолашний ад'юнкт мовчки кивнув на знак згоди.

– Але я, зрозуміло, не забуду людину, що пожертвувала мені настільки коштовні відомості. До того ж, врахуйте, відомості ці будуть добре оплачені, присягаюсь.

Теплов вагався. Йому надзвичайно хотілося довідатись, ким все ж таки був його іменитий предок?! До того ж, втілення мрії про керівництво Академією наук уявлялося таким близьким...

Обер-егермейстер же пропонував, поза сумнівом, вигідну

угоду: в результаті Григорій уже зараз мав одержати чималі гроші, виконання мрії в майбутньому, але головне – високе заступництво фаворита самої імператриці!

Що ж обрати: журавля в небі або синицю в жмені?!

– Наважуйтесь, Григорію Миколайовичу, наважуйтесь, – підбадьорив його Розум. – Або зараз, або ніколи! Ви допоможете мені, я допоможу вам. Або можете нічого не робити, залишимо все як є – але тоді самі розбирайтеся з труднощами, які, гарантую, у вас неодмінно виникнуть. Тож як, домовились?

Усе ще продовжуючи вагатися, ад'юнкт зненацька згадав розмову з Ломоносовим. Якось у розпал гулянки підпитий рудознавець повідав Теплову по секрету, що в 1736 році його вигнали утришиї з Московської академії наук лише тільки за те, що намалювавши родовід своєї рідної тітки, Михайло Васильович заїкнувся було і про своє дворянське походження. Якби не вчасно отримана від Феофана Прокоповича допомога, ніколи б більше Ломоносов не займався наукою, милою його серцю й корисною розуму...

Щоправда, то було всього лише хмільне марення...

Хоча як знати, як знати...

І Теплов нарешті зважився:

– Що ж, домовились!

– Так-то краще, люб'язний мій Григорію Миколайовичу.

Ад'юнкт пішов у сусідню кімнату, виніс звідти грамоту й уламок шпаги. Тільки от золотий натільний хрестик вирішив

залишити собі, як дорогу серцю пам'ятку.

Розум же взяв уламок шпаги², повертів у руках, відклав. Потім перейшов до щедро просоченої кров'ю грамоти, з усією можливою уважністю вивчив постраждалий запис. Похитав головою: так, важко буде щось довести.

Хоча в нього є те, чого немає в Теплова: прихильність Її Імператорської Величності. І як необхідний додаток – необмежені кошти. А головне – зв'язки! Тож спробувати треба неодмінно.

Потиснувши на прощання руку вкрай засмученому ад'юнктові (почуття якого він прекрасно розумів), обер-егермейстер скочив у карету, крикнув візникові: «Пішов!» – і захопнув дверцята. Коли екіпаж зірвався з місця, у грудях в Теплова щось кевкнуло, він побіг слідом за каретою, але одразу зупинився.

– Що ж, стявши голову, за волоссям не плачуть, – мовив Григорій і пішов назад до будиночка Гафії, розмірковуючи на ходу, чи правильно зробив, продавши своє дворянське походження за обіцянку заступництва з боку фаворита... який завтра може й у немілість впасти, хіба ж ні?!

До речі, ад'юнкт тільки тепер зметикував, що конкретну суму угоди вони практично не обумовили.

---

² Відновлена (з новим клинком), ця шпага стане колись фамільною реліквією роду Розумовських.

* * *

Отак і сталося, що хоча спадкоємцем славетного шляхетського роду був Григорій Теплое, але дворянство замість нього одержали зовсім інші люди – брати Розуми.

Сюжет майже біблійний: за сочевичну юшку було продано якщо не первородство, то щось дуже близьке – шляхетність...

І не тільки!..

Глава 5

Вінценосні діти

Штеттінський замок, німецькі землі, 1737рік

– Хлопці, стримуйте їх, я прорвалася! А-а-а!..

У дворі Штеттінського замку затіяли битву дві групи хлопчиськів років десяти-дванадцяти. Втім, в одній із груп головувала Софія-Фредеріка-Августа – восьмирічне дівчисько з розпатланим волоссям, синіми блискучими очима й розпашілим від бігу обличчям. Названа потрійним ім'ям на честь трьох своїх тіточок, ця задиркувата шибай-голова в запряному ситцевому картатому платтячку була, між іншим, старшою дочкою принца Христиана-Августа Анхальт-Цербстського, однак її навряд чи вдалося б відрізнити за будь-якою ознакою з-поміж дітей місцевих бюргерів. Не дивно, що приятелі по гучних іграх не сприймали цього «во-яка в спідниці», як манірну принцесу...

Природний розум, спритність і кмітливість дозволили їй доволі швидко вибитися в «командири» своєї ватаги. От і тепер вправні ніжки, взуті в дешеві черевики, несли переможницю по вузькій стежині до вершини невеликого пагорка, доки «васали» старанно відволікали на себе увагу протиборчої сторони. Зненацька перед Фіке немовби з-під землі вигулькнув приосадкуватий здоровань, однак дівчисько бу-

ло готове до подібного штибу несподіванок: різкий стрибок убік – і руки «стража» схопили порожнечу, а сам він, промахнувшись і не втримавшись на ногах, з розпачливим вереском полетів у густі зарості кропиви.

– Є!..

У декілька стрибків переможниця досягла заповітної висотки й, застромивши в землю черешок саморобного прапора, радісно заволатала:

– Хлопці, ми виграли! А-а-а!!! А-а-а!..

«Васали» відповіли дружними захопленими вигуками. Не гаючи часу, дівчисько кинулося до здорованя, що саме виповзав рачки з пекучих заростей, і наказала:

– Ану ж бо, Кунце, подавай сюди наш виграш!

Хлопчисько сів на землю, його права рука поповзла до коміра сорочки, однак зненацька завмерла на півдорозі.

– Я кому кажу?! – суворо гримнула Фіке.

Здоровань озирнувся на ватагу супротивників, що вже встигли підійти зовсім близько, оцінив нерівність сил, поліз-таки за пазуху і з розпачливим сопінням віддав переможниці коробочку з марципанами.

– Отак краще! – схвалила його покірливість розпатлана дівчинка і звернулася до «васалів»: – Хлопці, налітайте!..

Двічі повторювати не довелося: задоволені хлопчики вмиль розхапали частування.

– Агов, Кунце! Ми більше не станемо битися на твоєму боці, бо ти завжди програєш Фіке, – розчаруванню його то-

варишів не було меж. Махаючи руками й трясучи головами, хлопці попленталися геть.

– Отак завжди, – пробурчав здоровань – син кондитера, наздоганяючи інших і намагаючись не дивитися на переможців, які поспіхом доїдали чесно відвойовані солодоші.

Христиан-Август Анхальт-Цербстський, що спостерігав з вікна напіврозваленого замку за перипетіями «бою на пагорбі», опустив праву руку, досі приставлену козирком до чола, тужливо зітхнув і вкотре вже подумав: «Ех, чому це жваве дівчисько не народилося хлопчиськом?!»

Справді, доля зіграла зі збіднілим принцом злий жарт, коли його люба дружинонька – принцеса Йоганна-Єлизавета Голштин-Готторпська народила чудове немовля, просто навіть дивовижне... хоча й цієї дурнуватої жіночої статі!!! Дійсно, чому б Софії-Фредеріці-Августі не народитися здоровим міцним хлоп'ям?! Чому життя настільки несправедливе?!

Що ж виросте з цього шибайголови у спідниці?..

– Фігхен, вам пора на заняття! Пан Реліг вже прийшов і очікує.

Назустріч Фіке, яка тільки що розпрощалася з гамірливою зграйкою задоволених марципановим частуванням «васалів» і бігла до замку, вийшла статечна гувернантка Евеліна Бабетта Кардель. Ніщо не натякало на невдоволення мадемуазель, однак побачивши, в якому жахливому вигляді вертається з прогулянки вихованка, французенка просто ви-

бухнула:

– Фігхен, та ви тільки погляньте на себе в дзеркало!!! Знаєте, на кого ви зараз схожі?! На опудало з городу мого дідуся – от на кого!!! Вам треба негайно опорядитися!.. В усякому разі, перевдягніть сукню.

– Неодмінно, мадемуазель Кардель!

І невгамовна Фіке помчала коридором, не звертаючи ніякої уваги на схвильовані слова гувернантки:

– Не біжіть, ФігХен, адже ви можете спітніти...

Коли Евеліна Бабетта дійшла до своєї кімнати, там на неї вже чекала Софія в сухій сукні. Гувернантка зачесала й заплела довге волосся вихованки в тугі коси, потім заколола їх срібною шпилькою, подарованою однією з численних тіточок.

– Мадемуазель Кардель, а навіщо мені займатися музикою? Мені воно зовсім не подобається...

– Так потрібно, ФігХен!

– А танцями?

– Будь-яка шляхетна дівчиця повинна вміти танцювати!

– Однак нас зовсім не запрошують на бали або на прийоми, навіть коли я гостюю у бабусі в Гамбурзі!

– Це нічого не означає, Фігхен. Колись запросять...

– А коли?!

– Ви ще занадто молоді, щоб...

– Навіщо все це?! – зненацька розлютилася Фіке. – Навіщо читати книжки, вивчати історію?!

– Мадемуазель ФігХен, негайно припиніть вередувати! Ви незабаром виростете, все це робиться заради вашого ж майбутнього. Через п'ять-шість років вас видадуть заміж, імениті родичі стануть запрошувати вас у гості!

– Ага-а-а, отже, років через п'ять-шість?! – принцеса зраділа, що нарешті впіймала гувернантку на слові.

– Вміння танцювати згодиться на балу або на маскарадї, а читання розумних книг обов'язково знадобиться для підтримки вільної бесіди на будь-яку тему, – відкарбувала мадемуазель Кардель, невдоволена власною необачністю. – Тож не лінуйтеся, мерщій ідіть на заняття!..

Показавши наставниці языка, Фіке побігла займатися нелюбою, однак дуже необхідною музикою. Надалі вона незмінно дотримувалася залізного правила, привитого ще в дитинстві: якщо щось потрібно для досягнення успіху – роби, хоч і не подобається!..

Кіль, німецькі землі, 1737 рік

– Гер Петер, негайно зосередьтесь! Учора ви прекрасно розв'язували подібні завдання – що ж сталося з вами сьогодні?!

Автор праць по теології й математиці пастор Хосманн набурмосився. Зазвичай дев'ятирічний герцог граючись долав математичні головоломки, на яких спотикалися й вісімнадцятирічні телепні-студіозуси, але сьогодні Карла-Петера-Ульріха немов підмінили!

А річ у тім, що нинішньою ніччю хлопчик погано спав: у казармі, куди заслав його батько, було дуже холодно, дитина ніяк не могла зігрітися й задрімала тільки на світанку. Тому хлопчик спізнився на сніданок і тепер міг думати тільки про їжу, але ж ніяк не про математику. Затягнутий у вузький однострій, що незграбно сидів на надзвичайно худому згорбленому тілці, хлопчик з надією глянув на суворого вчителя й, утративши терпець, почав благати:

– Вибачте, гере Хосманне, я сьогодні не снідав, тому не можу розв'язати завдання...

Від голоду у Карла-Петера-Ульріха в голові і справді паморочилося, однак майбутній ректор Кільського університету не побажав узяти до уваги слова вихованця.

– Та це ж просто нісенітниця якась, що ви таке верзете?! – скипів пастор. – Як можна вигадати більш безглуздий привід, щоб уникати занять?! Я дивлюсь, ви просто не бажаєте думати!!! Я розумію, якби у вас була мігрень... але ви ж не в тім віці, щоб страждати від цієї недуги!..

– Але гере Хосманне, я ж і справді нічого не їв! Я запізно прокинувся, спізнився до сніданку! – і маля гірко розридалося, розмазуючи сльози по блідому, виснаженому, хворобливого вигляду обличчю.

Пастор був здивований: як можна не нагодувати дитину, навіть якщо вона запізно прокинулася?! А може, герцог все ж таки вигадує привід, аби тільки ухилитися від занять?

Втім, не схоже, не схоже...

Хосманн пошукав по кишенях, вийняв звідти невелике яблуко й подав вихованцеві:

– Що ж, гере Петере, пригощайтесь, якщо так.

Хлопчик миттю схопив яблуко, уп'явся зубами в м'яку ароматну плоть і миттю відкусив чи не чверть плода.

– Ймовірно, нам доведеться зробити невелику перерву, – замислено мовив пастор, спостерігаючи за вихованцем. – Отже, для початку витріть сльози, з'їжте яблуко, а потім продовжимо наші заняття...

– Звісно, пане вчителю, з радістю! – весело відгукнувся юний герцог, з апетитом уминаючи яблуко.

Після математики була стройова підготовка. Протягом години Петера ганяли по плацу. Оскільки герцог був найменшеньким солдатом не тільки за віком, але й за зростом, до того ж ходив у незручних височенних (набагато вище колін!) чоботях, які зовсім не давали ногам згинатися, він постійно збивався з кроку, що призвело до покарання: час муштри було продовжено на цілу годину...

Тому Карл-Петер-Ульріх знов запізнився в їдальню!!! Він прибіг саме в той момент, коли вже збирали брудний посуд. Жалісливий кухар-італієць виніс Петеру невелику булочку, що залишилася від сніданку. Хлопчик ледь устиг запхати її в кишеню мундира, як у приміщення увійшов його гувернер Брюммер. Дитинка сполотніла як крейда, міцно замружилася й лише повторювала про себе подумки: «Тільки б нічого не помітив!... Господи, тільки б не помітив!...»

Захоплений декларуванням докорів гувернер дійсно не помітив ні особливої блідості обличчя переляканого хлопчиська, ані відстовбурченої булочною кишені.

– А-а-а, он ви де, мерзенне хлопчисько! Мені вже доповіли, що ви двічі спізнилися в їдальню, – хижо насупивши брови, почав Брюммер. – Ну що ж, якщо не хочете їсти, я можу позбавити вас заразом і обіду. Повірте, мені це не важко, зате наступного разу ви будете пунктуальним, як і належить справжньому солдатові. А взагалі, вас варто би поставити коліньми на горох – але боюся, ви його з'їсте під час покарання...

Гувернер розреготався власному жарту (як йому здалося, надзвичайно вдалому!), а горопашний Карл-Петер-Ульріх сполотнів вже до повної синяви.

– Втім, я сьогодні в доброму гуморі, тож ніякі ваші дурнуваті витівки не зіпсують мені настрою. Прощаю вам неслухняність... – і з поважним виглядом задержав пальця до стелі, гувернер довершив фразу урочистим тоном: —...а також скасовую заняття з географії у зв'язку з одержанням вами, мій герцог, звання сержанта голштинської гвардії!

Хлопчик уже розкрив рота, щоб розсипатися в подяках, однак гувернер одразу додав нібито похапцем:

– До речі, відтепер у ваші обов'язки входитьиме й вартова служба.

– Але ж гер Брюммер... а як же скрипка?! – здивовано мовив Петер.

– Мовчати!!! – гаркнув гувернер, що моментально змінив милість на гнів. – І марш на французьку, чи тобі ще особливе запрошення необхідно?!

Не ризикнувши й надалі випробовувати терпіння наставника, хлопчик кинувся на черговий урок. Перед ним був довжелезний коридор, доводилося бігти, а це було жахливо незручно через височенні чоботи...

– Не біжи, йди спокійно. Але ще раз спізнишся кудись – залишишся без обіду, так і знай! – почув Петер навздогін знущальне наставляння Брюммера.

Урок французької пройшов набагато успішніше математики: адже в кишені була заповітна булочка, від якої юний герцог потихеньку відривав крихти й непомітно відправляв до рота. Потроху настрої покращився...

Незабаром Карлові-Петеру-Ульріху довелося пізнати всі принади вартової служби. Він стояв струнко біля дверей парадної зали палацу з оголеною шпагою в руці, затерплі ноги жахливо скніли, і єдиною думкою, що безупинно крутилась у голові, була розпачлива фраза: «Ну, коли ж мене змінять?!»

Втім, неборака думав не тільки про це... Його частенько ставили на чергування в обідню пору, коли за дверима зали його батько бенкетував зі старшими офіцерами. Гувернер Брюммер не пропустив нагоди єхидно повідомити юного герцога, що так розпорядився саме його батько, який мріяв виростити з сина прекрасного солдата – а що це за солдат, якщо він не здатен винести такий дріб'язок, як голод?!

– Агов, ледарі, подати сюди ще вина й м'яса! – періодично долинав через двері крик батька, Карла Фрідріха Голштин-Готторпського.

– Пива й закусок!.. – волали офіцери.

– Та ковбасок не забудьте, дурні!.. – додавав батько.

І все це завершувалося дружним п'яним ревінням.

По коридору з кухні поспішала зграйка кухарчуків, що несли блюда з усілякими наїдками, барило пива й величезний глек вина. Від вишуканих ароматів у Карла-Петера-Ульріха паморочилося в голові, неслухняні пальці ледь утримували важелезну шпагу...

«Треба триматися, не здаватися! Треба триматися, не здаватися!» – немов молитву повторював про себе хлопчисько. Його нещасна мати померла від сухоти через три місяці після народження дитини, тож приголубити юного герцога нікому: батько взявся робити з нього справжнього солдата, готового граючись переносити будь-які негоди, тож оточив сина вихователями, налаштованими відповідним чином – на кшталт гувернера Брюммера.

«Триматися, не здаватися. Триматися, не здаватися...»

І справді, що це за правитель, якому військова служба не під силу?! Карл-Петер-Ульріх добре знав, що має всі шанси колись зайняти шведський престол, однак у Північній війні, що завершилася півтора десятиліття тому, Швеція була серйозно принижена... більш того – варварськи пограбована клятою Російською імперією, після чого справи в державі

серйозно похитнулися, а скарбниця неабияк спорожніла.

Ясна річ, умови Ніштадтського миру в майбутньому повинні бути переглянуті, однак домогтися цього можна єдиним і аж ніяк не мирним шляхом. Отже, має статися нова війна з Росією-хижачкою. І очолить переможну шведську армію не хто інший, як Карл-Петер-Ульріх Голштин-Готторпський! Але цього не станеться, якщо зараз він не вистоїть на варті...

І хлопчик ще міцніше стискав руків'я оголеної шпаги слабкою поки що долонею, черпаючи сили в буйних фантазіях, де він командував блискавичною армією, що переможно проривала кордони зарозумілої Російської імперії.

А от нарешті й рятівна зміна! Тепер маленький мученик може пообідати... Щоправда, не в парадному палацовому залі разом з батьком і старшими офіцерами, а в убогій солдатській їдальні – але це нічого! Головне, нарешті можна вгамувати болісний голод...

Втім, ні: головне – він зумів витримати і це чергування! Як зумів витримати вчора, позавчора. Як витримає й завтра, і в майбутньому.

Він усе витримає заради великої мети: обернути приниження нещасної Швеції в блискавичну перемогу, про яку нащадки колись складуть легенди!..

* * *

Поки це всього лише діти, нехай навіть вінценосні.

Обидві дитини свого часу зійдуть на російський престол.

У майбутньому на одну з них зробить ставку останній гетьман України... допомагаючи при цьому звалити іншу і сприйнявши її підступні обіцянки за чисту монету!

Глава 6

Візит чаклуна

Санкт-Петербург, грудень 1742 року

Бестужев-Рюмін квапився прийти на терміновий виклик государині. Йому вже доповіли, що Її Імператорська Величність нині не в гуморі, тому призначила аудієнцію в Малому кабінеті. А це, між іншим, не обіцяло нічого доброго, бо означало, що розмова має бути секретною і серйозною. У досвідченого інтригана в голові не вкладалося, про що сьогодні піде мова! Намагаючись подумки вгадати, що за каверзне питання на нього чекає, Бестужев-Рюмін проскочив повз необхідні двері...

– Боже, тільки цього не вистачало!!!

Пригнічений думкою про таку загрозливу прикмету, канцлер буквально влетів у Малий кабінет, поставши перед Єлизаветою Петрівною дещо ошелешеним.

– О-о-о, нарешті, мій люб'язний! Вітаю, Олексію Петровичу, ласкаво прошу.

Тон государині був досить привітним. Відчувалося, що вона перебуває в надзвичайно піднесеному стані духу. Ніщо не віщувало бурі, як побоювався Бестужев-Рюмін.

Але чому все ж таки в Малому кабінеті?..

Доки канцлер губився у здогадах, імператриця перебира-

ла кореспонденцію, спритно розкриваючи невеликим ножиком згортки, викладала їхній вміст на невеликий столик з цінної деревини, вже потім ламала кольорові печатки доданих грамот і читала їх. Олексій Петрович придивився уважніше: на столі були розкладені мініатюрні портрети в золочених рамочках, прикрашених перлами й дорогоцінними або напівкоштовними каменями. Розкривши всі пакети, государиня заходилася перебирати портрети й уважно вдивлятися в риси молодих жінок.

От воно що!.. «Ярмарок наречених»... А-а-а!

Бестужев-Рюмін подумки похвалив себе: що ж, він уже вибрав наречену «чортенятку» (так він подумки називав Великого князя Петра Федоровича, у недалекому минулому – Карла-Петера-Ульріха Голштин-Готторпського), навіть заставу одержати встиг! Маріанна – дивовижна партія для майбутнього російського імператора, заразом даний шлюб обіцяв непогані бариші від «вдячних сватів» самому Бестужеву-Рюміну.

Не враховуючи ще й можливості здійснити деякі інші плани...

– Олексію Петровичу, нумо доповідай мені, як повадився Петрушенька весь цей тиждень? – не відриваючись від портретів, промурмотіла Єлизавета Петрівна. Питання опустило Бестужева-Рюміна з небесної височини позахмарних мрій на грішну землю. Він одразу завозився, нервово перебираючи в руках складені акуратною пачкою документи.

– Я з нетерпінням чекаю на твою доповідь, люб'язний! Що там значиться за моїм дорогоцінним племінничком? – говорила Єлизавета Петрівна вже дещо роздратовано.

– Нічого особливого, Ваша Імператорська Величність, нічого особливого. Можна сказати, все як зазвичай. Під час церковної служби цесаревич гримасував, корчив морди, передражнявав княгиню Волконську. За сніданком волів розпекти в найнепристойніших виразах лакея Івашку. До речі, записано зі слів лакея... Під час прийому французького посланця Шетарді позіхав, розгойдувався на стільці й всім своїм виглядом демонстрував байдужність до доленосних для Російської імперії рішень... А на прийомі у графа...

– Ну годі, далі не цікаво, – утомлено говорила імператриця.

– Ні-ні, матінко, ви послухайте, послухайте далі!.. Під час маскараду цесаревич вирішив улаштувати феєрверк, чим завдав непоправної шкоди здоров'ю шевальє...

– Негайно замовкни, не бажаю більше слухати твої ябеди! – роздратовано вигукнула імператриця. – Ти, Олексію Петровичу, знай своє місце! Усе в тобі добре, тільки от не вмієш ти вчасно зупинитися.

На хвилину обидва замовкли. Переконавшись, що канцлер засвоїв урок, Її Імператорська Величність колишнім ласкавим тоном продовжила:

– Я тутечки подумала от про що: виріс наш Петрушенька, тож потрібно його оженити. Тоді всі його дивацтва як рукою зніме, запевняю! Дружина чоловіка швидко до порядку при-

вчить, якщо правити захоче...

– Оце ви добре придумали, матінко! – Бестужев-Рюмін підтримав тон государині. – А наречену де шукати станемо: у себе або ж?..

– Або ж, Олексію Петровичу, або ж! Усе належить робити з користю для держави, тож наречену шукатимемо в союзних нам країнах. Якийсь час тому я відправила листи з проханнями надіслати мініатюри тамтешніх принцес для нашої імператорської галереї, і от перші надходження... Приміром, англійці пропонують свою принцесу. Як гадаєш, Олексію Петровичу, наскільки вигідним може бути даний шлюб для Росії?

– Я вважаю, матінко, що зупиняти свій вибір на вихідцях з Ганновера не варто в жодному разі... – почав упевнено Бестужев-Рюмін. Не дослухавши до кінця, государиня перервала його:

– І вірно, Ганноверська династія занадто молода, та й наречена не надто гарна. Я от показала портрет Петрушеньці, то він одразу й відкинув його убік... Ще от Лесток заходив, приніс портрет французької принцеси: що ж, недурна із себе й, як стверджують, до того ж розумна. А так само родовита.

Канцлер внутрішньо напружився, однак Єлизавета Петрівна одразу засмучено мовила:

– Однак, Олексію Петровичу, не можу я пересинити себе й пробачити французькому двору їхнє ставлення до мене самої! Хоча Лесток дуже рекомендує зупинити вибір саме на

французькій кандидатці...

– Не звинувачуйте себе, матінко, в упередженості до французів, – поспіхом мовив Бестужев-Рюмін, – подивіться на справу з іншого боку: француженка – не найкращий вибір для Петруши, а чи багато дасть союз із Францією нашій державі?

– Маєш рацію, як завжди, – сумно зітхнула Єлизавета Петрівна. Тоді канцлер вирішив обережно поцікавитися:

– А звідки ще надійшли портрети?..

– Та тут ще цілих чотири. Найбільше мені сподобалася принцеса Ульріка, до того ж вона доводиться сестрою Фрідріху Великому. Король бездітний, і якщо це чарівне створіння вийде за Петрушеньку, то їхні діточки зможуть претендувати і на російський, і на прусський престол... А принцеса досить мила, поглянь тільки.

Із завмиранням серця Бестужев-Рюмін прийняв портрет з рук государині. Такого повороту він ніяк не очікував! Хоча подумати про Ульріку було б варто...

– Дійсно, мила принцеса... – от і все, що вичавив із себе геть ошелешений інтриган. Насправді він давно вже подумував про те, як би обкрутити «чортенятка» із другою дочкою польського короля принцесою Маріанною. Канцлер устиг навіть одержати невелику винагороду від батька претендентки, тому з ентузіазмом узявся за «саксонський проект».

І тепер його шанси танули на очах... Хід Єлизавети Петрівни був несподіваний, аргументація – досить переконли-

вою. Втім, канцлер не збирався здаватися без бою, як і повертати польському королю отриману за турботи винагороду! Бестужев-Рюмін зібрався з думками й мовив:

– Государине, якщо у Фрідріха дітей не буде, а в його сестри Ульріки й Петра Федоровича вони з'являться, все так і станеться. Але якщо раптом Фрідріх усе ж спроможеться народити спадкоємця?! Він ще зовсім не старий, будь-що може статися...

– Вірно, Олексію Петровичу, вірно, я про це якось не подумала... – у голосі государині відчувся сумнів. І Бестужев-Рюмін наважився перейти в наступ:

– А якщо, припустимо... зрозуміло, хай уберігає нас Бог від такого лиха... – канцлер ревно перехрестився. – Припустимо, якщо Ульріка так і не народить дітей? Фрідріх бездітний, а вони – пряма рідня...

– Не дай Боже! – государиня також перехрестилася.

– Або якщо дівчатка стануть народжуватися одна за одною? Знов проблема! Які подвійні види на престол?! Тут про свій – про російський турбуватися треба...

– Свят, свят, свят! – знов перехрестилася государиня.

– Тоді які ж привілеї дає шлюб із принцесою Ульрікою?! – продовжив наступ Бестужев-Рюмін.

І зробив непоправну помилку, мовивши:

– Я також чув от що: не віддасть Фрідріх свою сестру Ульріку в заручниці...

– Що-о-о?! У які ще заручниці?! – щиро обурилася госу-

дариня. – Фрідріх он портрета надіслав, а отже, згоден на шлюб...

– Ой, государине матінко, даруйте заради Бога! Я всього лише невірнo висловився! Я ж хотів сказати тільки... – відчувши загрозу своїм планам, канцлер жахливо перелякався й заходився абияк виправдовуватися: – Знову ж таки, Ульріка родовита, брат її Фрідріх ще більш знатний і відомий, до його думки прислуховуються всі європейські монархи... А нумо як розсердиться його сестриця за зухвалі витівки на Петра Федоровича?! Чув, у Пруссії його не дуже цінують. А все завдяки дивному характеру... Ні, не варто й думати про прусську партію для Великого князя, геть не варто!..

Втім, партію свою канцлер уже програв – принаймні, сьогодні.

– Ти, Олексію Петровичу, слова ретельніше добирай і понять не плутай. Засмутив ти мене, – імператриця зневажливо махнула рукою й коротко кинула: – Йди геть!

– Матінко государине!.. – зойкнув засмучений Бестужев-Рюмін.

– Геть, кому кажу!!! Мені подумати треба... Ой як треба!..

– А ви, матінко, саксонську партію розглянули б краще, такий шлюб дасть нам безліч вигод... Наречена молода й гарна собою... Цей шлюб здатен об'єднати Росію, Саксонію, Австрію, Голландію й Англію. Три чверті Європи стануть нашими – і все це проти Пруссії й Франції, он воно як!..

Втім, її Імператорська Величність уже не слухала царе-

дворця, що схибив. Вона була ображена в найкращих почуттях, бо як ніхто знала, що племінник її Петро Федорович, при іншому збігу обставин, міг би стати видатним ученим або математиком. А тут – «віддати в заручниці»!..

Государиня також була розсерджена на слова канцлера, оскільки почасти вони відповідали гіркій істині. Як не намагалася імператриця змінити племінника, однак Петро Федорович своїми витівками й зухвалістю справляв не надто приємне враження. Єлизавета Петрівна жаліла його, тому що знала, у яких скотських умовах виховувався неборака... І от перед нею відкрилася цілком очевидна істина: щоб усталити становище Петрушеньки при дворі, самих лише добрих намірів (навіть якщо наміри ці виходили від самої імператриці!) виявилось геть недостатньо. І що ж його робити?!

– Геть пішов!!! Геть!!! – крикнула імператриця, побачивши, що канцлер досі тупцює у дверях Малого кабінету. Спересердя государиня з такою силою грюкнула стиснутим кулачком по столику з розкиданими листами, що прекрасний смарагд у її персні тріснув. Однак розгнівана Єлизавета Петрівна навіть не помітила цього.

Засмучений канцлер вийшов, занурений у дилему: вірити після всього що сталося в дурні прикмети (на кшталт пропущених помилково дверей Малого кабінету) або все-таки не вірити?! В імператриці ж розігралася мігрень, тому вона змушена була піти до опочивальні. Запрошений лейб-медик пустив їй кров і дав заспокійливу пігулку. Государині стало

краще, і вона заснула.

Пробудилася Єлизавета Петрівна пізно. Після вчорашньої напруженої бесіди з канцлером самопочуття було не надто гарним, до всього вона нарешті помітила зіпсований дорогоцінний камінчик в улюбленому персні... Не дивно, що вставати государиня не побажала, тільки наказала палацовому карлику запросити в опочивальню Олексія Розума.

– Чого бажає моя панночка? Може, розпорядитися щодо кофею? – заклопотано поцікавився він, відданими очима впившись у Єлизавету Петрівну.

– Не хочу я кофею, взагалі нічого не хочу! Посидь зі мною, Олесько: зле мені, не дай Боже мігрень знов розіграється, – зітхнула вона, одразу ж відчувши себе поруч із турботливим фаворитом маленькою беззахисною дівчинкою. Що не кажи, а почуття вкрай приємне!

– Не бійся, моя дорогоцінна панночко, не повернеться мігрень.

– Ти впевнений, Олесику?

– Впевнений, моя панночко! Я сьогодні буду цілий день біля ніжок твоїх струнких, виконаю всі твої бажання, які не загадаєш...

– Хочу плітки палацові послухати!

– Будь ласка, моя панночко!

– Що там у нас коїться, Олесью? Хто приїхав, хто відбув геть?

– Нічого цікавого не відбулося. Хіба що дружину одного

з постачальників твого імператорського двору – купця Рогожина заскочили з коханцем. Цей пройдисвіт, бач, гладкий тілом виявився, під ліжко сховався та застряг – тож витягти звідти ще довго не могли...

– Та що ти кажеш таке?!

– Не могли, матінко, не могли! Цілу годину проморочилися.

Досхочу посміявшись над дурнуватим кавалером, Єлизавета Петрівна запитала:

– А ще?

– А ще італієць якийсь приїхав, опери співає. Голос потужний і гарний. Учора у салоні мадам Саломеї виступав. Подейкують, дуже недурний із себе... Може, запросити його? Нехай поспіває, Вашу Імператорську Величність потішить.

– Ні, Олесику, боюся, що саме від цього мігрень і розіграється...

– Ну, що ж...

Помовчали.

– То чого ж хоче моя панночка? – ласкаво запитав Олексій, ніжно погладжуючи при цьому ніжки імператриці.

– Чаклуна хочу побачити... або відьму... – грайливо промуркотіла Єлизавета Петрівна й додала: – І саме тепер кофєю випити б, а до кофєю чогось солоденького, смачненького...

Звісно, в Олексія руки чарівні: від декількох його доторкань до пяточок усе погане розвіялось, розчинилося без слі-

ду! І знов захотілося жити й життю радіти, і бавитися різними дурничками – наприклад, питтям кави у ліжку!

– Тож полегшало тобі? – запитав фаворит.

– Звісно полегшало, Олесеньку! З тобою мені завжди легше.

– От і добре, моя панночко, от і славно. А кофею із солоденьким ми негайно ж організуємо.

Фаворит наказав прислузі накривати просто в опочивальні.

– А відьми й чаклуни як же? – капризувала далі Єлизавета Петрівна.

– А оцю мерзоту моїй панночці бачити ніяк не бажано! Чаклуни й відьми – це все зле, а ви, матінко государине, хворі... Краще я вам казку розповім!

– Ні, Олесеньку, тоді вже краще китайчука запроси: нехай монетки покидає і щось там по-своєму побелькоче.

Олексій вийшов з кімнати, щоб розпорядитися щодо китайчука. Отут йому й доповіли, що прибулий минулого тижня до Санкт-Петербурга граф Сен-Жермен милостиво просить Її Імператорську Величність про аудієнцію.

– На ловця і звір біжить! От тобі й чарівник... – задоволено промимрив фаворит. Судячи з досвіду попередніх років, бесіди з цією людиною впливали на Єлизавету Петрівну сприятливо. Зраділий Олексій негайно повернувся до імператриці.

– Ну що ж, панночко моя, буде чаклун, якщо побажаєте!

– Та ти й сам просто чарівник, Олесю! – государиня була в повному захваті.

– Не я, не я – він!

– Облиш, – посміхнулася Єлизавета Петрівна. – Хто ж цей самий чаклун?

– От кофею вип'єте й довідаєтесь.

За дзвіночком в опочивальню ввійшли фрейліни й прислуга, государиню вмили, зачесали, у її вухах з'явилися довгасті золоті сережки з невеликими перлинами, батистову сорочку переіменили на свіжу з найтоншого маркізету, оздоблену подібним до павутиння мереживом. Зверху государиня вдягла розкішний французький халат, пошитий за останньою модою з атласного шовку малахітового відтінку з облямівкою з горностаєвого хутра. При цьому блакитні очі Єлизавети Петрівни дістали смарагдового відтінку, і вона стала скидатися на добру, але нещасну царицю мавок з Олексієвих казок.

В опочивальню внесли канапе, зверху поклали шовковий перський килим зеленого кольору. Поруч поставили маленький столик, оздоблений перламутром, на ньому – дві маленькі порцелянові філіжанки зі срібними ложечками, тацю насолод, свіжі булочки на золотому блюді, а головне – ледве знайдений після останнього переїзду високий порцеляновий кавник. Для фаворита принесли його улюблене крісло.

– Я би прилягла, мабуть... – замислено мовила імператриця. Одразу принесли ще подушок.

– Ну от, Олесеньку, все готово. Давай кофею поп'ємо.

Наступні півгодини пролетіли непомітно в милій бесіді за кавою.

– То де ж обіцяний чаклун? – запитала нарешті Єлизавета Петрівна, коли з ароматним напоєм, більшістю булочок і солодошів було покінчено.

– Ви настільки чарівна, моя панночко, як цариця мавок! Навіщо вам чаклун?

– А він мені потрібен, щоб камінчик полікувати, от! – і капризно, зовсім по-дитячому випнувши нижню губу, государиня продемонструвала фаворитові перстень із тріснутим смарагдом.

– Ну що ж, моя панночко, нехай буде по-вашому: до нас прибув граф Сен-Жермен! Якщо покличете його, він і камінчик у персні полікує, і останні європейські плітки розповість, і слухні поради дасть...

– Ой, як добре, Олесеньку! Ти просто мій янгол-охоронець: що у тебе попросиш, нехай навіть подумки – усе виконуєш...

Фаворит поштиво схилився перед імператрицею.

– А пошлемо ми до Сен-Жермена... – вона трохи подумала й, щось згадавши, вирішила, пустотливо стрельнувши очима: – А пошлемо-но до нього канцлера Бестужева, нашого радника, розумаку незвичайного!

– Але ж панночко моя, вони ж один одного терпіти не можуть, як же так?! – зніяковів фаворит.

– От у тім-то й річ, Олесеньку, у тім-то й річ! Нехай тільки Бестужев спробує відмовитися!..

І государиня прищулилася, немовби прицілюючись у невидиму іншим людям мішень.

* * *

Уже третю годину поспіль імператриця розмовляла із Сен-Жерменом. Граф уже переказав усі заморські плітки, що ходили при французькому дворі, і найсвіжіші анекдоти про англійський двір. Обговорили також сувору петербурзьку зиму й останні архітектурні нововведення «Північної Пальміри». Сен-Жермен люб'язно підніс у дарунок Єлизаветі Петрівні флакон з одним із дивовижних притирань, виготовлених за його особистим надсекретним рецептом – побалакали про лікарські засоби й інші медичні премудрощі, здатні полегшити тлінне людське існування.

Нарешті, помітивши в персні імператриці тріснутий смарагд, граф запропонував відновити камінь і, вклонившись, прийняв від государині «хвору» коштовність. При цьому сказав немовби між іншим:

– А знаєте, матінко, от побував я нещодавно при дворі Фрідріха Пруського, то там усі тільки й говорять, що про майбутнє одруження вашого племінника Петра Федоровича: мовляв, недарма збираєте ви портрети принцес... До речі, ваш чарівний портрет, весь у перлах і діамантах, я теж бачив.

– Це який же? – здивувалася государиня.

– Та той, що ви вислали принцесі Йоганні-Єлизаветі Голштин-Готторпській!

– Ах, цей! Що ви, люб'язний графе, це ж дрібничка, а не портрет.

– Не скажіть, не скажіть... Ви на ньому прекрасні й величні. Хоча в житті, безсумнівно, набагато більш чарівні.

– Ах, що ви таке говорите! – вона мило зашарілася, немов молоденька дівця під час сватання.

– Особливо зараз, Ваша Імператорська Величність!

– Дякую вам, графе, ви як завжди спостережливі й галантні... Але що ж іще говорять там, при дворі Фрідріха?

– Говорять, що його сестра Ульріка обрана вами в наречені Петрові Федоровичу.

Ледь помітна тінь лягла на обличчя імператриці. Миттю вловивши зміну настрою монархині, Сен-Жермен блискавично перелаштувався:

– Тут я й прикинув по розташуванню планет, що наречена для Петра Федоровича повинна бути з прусько-литовських князівств! Що ж до Ульріки, то взаємне розташування Марса й Венери в її гороскопі говорить про те, що шлюб з Петром Федоровичем відбутися не може із причин, пов'язаних з рішенням Вашої Імператорської Величності.

– Будьте люб'язні, графе, поясніть ваші натяки, – як і раніше не надто люб'язно мовила Єлизавета Петрівна.

– Це не натяки, матінко, це наука астрологія! Зірки гово-

рять, що сама Ульріка зовсім не проти вийти заміж за Петра Федоровича, та тільки Ваша Імператорська Величність цього не бажають...

– Зірки говорять?

– Зірки, матінко, зірки!

– А чи не людські язика, часом, розпустилися?.. – тихо мовила государиня, пильно вдивляючись у непроникне обличчя Сен-Жермена.

– Ваша Імператорська Величність!.. – граф ледь помітно сіпнув лівою бровою, що мало виражати обурення, ледь стримуване в присутності вінценосної особи.

– Ну, добре, припустимо, і справді зірки, – пом'якшала імператриця.

– Але хто ж тоді ваша обраниця, матінко?

– А от це я б хотіла почути саме від вас, графе!

– Від мене?

– Від вас, від вас! – кивнула Єлизавета Петрівна. – Річ у тім, що про Ульріку я розмірковувала буквально в останні дні, ви ж, судячи з ваших слів, задумалися про це, ще перебуваючи в Пруссії. Тобто, набагато раніше, ніж я сама про це подумала. Ви справжній ясновидець, люб'язний графе!

Сен-Жермен мовчки вклонився.

– Отож я б і хотіла довідатися, що зірки розповіли вам про наречену із прусько-литовських князівств. Кого там можна відшукати? І де?

Сен-Жермен послав государині пильний погляд і загово-

рив обережно, зважуючи кожне слово:

– Зірки розповіли, що є в тих землях наречена досить знатна. Як з боку батька, так і з боку матері в неї в родоводі геть принци та принцеси! І шлюб цей відбудеться, а рішення про наречену ви прийняли ще сім місяців тому.

– Що ви таке говорите, графе?! – здивувалася Єлизавета Петрівна.

– Два місяці тому ви одержали її портрет, – незворушно продовжив Сен-Жермен. – Щоправда, мініатюра була відкладена, тому що принцеса здалася вам недостатньо гарною. Але повірте, Ваша Імператорська Величність, у житті вона набагато гарніша, ніж на мініатюрі! І найголовніше...

Граф нахилився ближче до государині й змовницьким тоном мовив:

– І найголовніше, що попри безліч перешкод, які виникатимуть у житті вашої невістки, її первістком однаково стане хлопчик, що й успадкує російський престол! Зірки стверджують, що краще даної претендентки з високою місією продовження династії Романових не впорається ніхто.

Вкрай заінтригована Єлизавета Петрівна не могла більше стримуватися, тож спитала:

– Хто ця загадкова наречена? Благаю, графе, скажіть!

Сен-Жермен смиренно опустил очі.

– Государиня, це ви її вибрали, не я. Портрет нареченої лежить на самому краєчку столу. Багато обставин говорить проти неї, однак зроблений вами вибір виправданий вищими

силами! Що б ви не робили, рішення буде на користь цієї претендентки, і сама доля на її боці.

Імператриця була в повному розпачі. Хто ж вона, ця загадкова принцеса – та до того ж настільки родовита?!

Єлизавета Петрівна подзвонила, на порозі миттю з'явилася фрейліна.

– От що, миленька, піди-но до Малого кабінету і принеси звідти портрет, що лежить там на самому краєчку столу.

– Праворуч чи ліворуч? Угорі чи знизу, Ваша Імператорська Величність?

Єлизавета Петрівна мовчки подивилась на Сен-Жермена.

– Праворуч зверху, – уточнив граф.

– Ти чула? Праворуч зверху. Неси негайно!

Фрейліна зробила кніксен і вийшла. Настала напружена пауза, під час якої імператриця й граф завмерли в очікуванні.

Нарешті в коридорі знову зацокотіли підбори: повернулася фрейліна, що принесла портрет Софії-Фредеріки-Августини Анхальт-Цербстської. Портрет був явно не з кращих, у бідній оправі без усіляких прикрас, до того ж відправили його в напівсирому вигляді, тому зображення принцеси було геть спотворене.

– Це той самий портрет? – про всяк випадок перепитала государиня у фрейліни.

– Той самий, Ваша Імператорська Величність.

– Той, що лежав?..

– Праворуч зверху, як ви й попросили.

Сказати, що імператриця була вражена – це не сказати нічого. Вона й подумати не могла, що в зазначеному Сен-Жерменом місці перебував портрет дочки Йоганни-Єлизавети Голштин-Готторпської! На що це все схоже?! Що за комедія?! Хіба ж можна серйозно розглядати кандидатуру Софії-Фредеріки-Августи Анхальт-Цербстської як претендентки на роль Великої княгині?..

Це ж якесь суцільне непорозуміння! Єлизавета Петрівна одержала вітання від принцеси Голштин-Готторпської з нагоди сходження на російський престол, у відповідь надіслала короткого листа зі словами подяки. Однак цього здалося замало, й государиня відправила на пам'ять Йоганни-Єлизаветі, сестрі свого передчасно померлого й довго оплакуваного нареченого, власний портрет у перлах і діамантах. У відповідь же одержала оцей самий портретик дочки Йоганни-Єлизавети – Софії-Фредеріки-Августи Анхальт-Цербстської. І негайно відклала мініатюру вбік, оскільки не мала наміру всерйоз розглядати цю кандидатуру...

Непорозуміння, суцільне непорозуміння!

– Отакої... – промимрила Єлизавета Петрівна.

– А що, хіба Софія-Фредеріка-Августа – це поганий вибір? У рідні геть принци й принцеси. До того ж із пруссько-литовських князівств, як і напроорокували зірки.

– Але ж Христиан-Август Анхальт-Цербстський зі своєю

Йоганною-Єлизаветою Голштин-Готторпською бідні як церковні миші!!!

– Зате ви казково багаті, – парирував Сен-Жермен.

– Подейкують, Софія-Фредеріка-Августа зухвала й нестримана...

– Та й у Петра Федоровича характер не цукровий...

– Вона до того ж віри чи то католицької, чи лютеранської...

– Набагато важливіше, що вона розумна й цілеспрямована. А віру принцеса змінить, якщо виникне необхідність. Ви, матінко, перед нею тільки мету поставте й результатів чекайте. От скажіть, яка у вас мета?

– Ну, мета... Що вам до мети, графе?

– Наскільки я розумію, Петрові Федоровичу потрібна дружина, що народила б спадкоємця російського престолу. Спадкоємця чоловічої статі й царської крові – так?

– Вірно, графе, цілком правильно.

– Ну от, мета є! Не впорається із цим Софія-Фредеріка-Августа? Що ж, відішлете її з ганьбою назад, і ніхто вам на це нічого заперечити не наслідиться! А захоче залишитися – то дівчина досить розумна й зробить усе, щоб сподобатися й чоловікові своєму Петрові Федоровичу, і Вашій Імператорській Величності!

Імператриця замислилася над почутим, а граф лише посміхнувся:

– Насправді, матінко, ще до нинішньої розмови ви все це

найретельнішим чином зважили – тільки несвідомо. А усвідомили от прямо зараз. А якби не усвідомлювали, то просто прибрали б портрет Софії-Фредеріки-Августи, тим би все й завершилося.

Єлизавета Петрівна вкотре вразилася вмінню Сен-Жермена читати в чужих душах, однак вголос мовила наступне:

– Ви, графе, відмінний шахрай, але надзвичайно приємний співрозмовник. На сьогодні прощайте, – вона піднялася, підвівся й граф. – Отже, аудієнцію закінчено, з вами говорити приємно, однак я стомилася й маю потребу відпочити. Ви мені дуже допомогли розібратися в собі... і в інших важливих речах, але!..

Імператриця помовчала й запитала:

– До речі, графе, буваючи в наших землях, ви колись брали участь у полюванні на вовків?

– Ні, Ваша Імператорська Величність, я жодного разу не мав честі брати участь у подібній розвазі.

– Що ж, доведеться виправити настільки прикру помилку: за тиждень я накажу влаштувати зимові лови цих хижаків – тоді побачите, як ми розважаємося. На той час, сподіваюся, ви зумієте вилікувати смарагд у моєму персні. Отоді й почуєте мою думку щодо можливості одруження Петра Федоровича й Софії-Фредеріки-Августи Анхальт-Цербстської. Ви мене зрозуміли?

Сен-Жермен мовчки вклонився.

* * *

Як і було обіцяно, через тиждень граф узяв участь у зимовому полюванні на вовків, по завершенні якого Ті Імператорська Величність повідомила своє рішення: ясновидцеві належить негайно відправитися в європейський вояж: з метою пошуку нареченої для Великого князя Петра Федоровича, звернувши особливу увагу на прусько-литовські князівства (на які настільки переконливо вказали зірки).

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.